

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: dějepisu
Studijní program: 2. stupeň
Kombinace: dějepis–německý jazyk

Lužice mezi Československem a Německem 1945-
1949

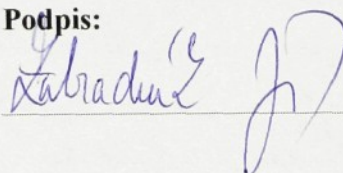
Lusatia between Czechoslovakia and Germany
1945-1949

Die Lausitz zwischen der Tschechoslowakei und
Deutschland 1945-1949

Diplomová práce: 2004-FP-KAD-135

Autor:
Jiří ZAHRADNÍK

Podpis:

Adresa:
Malátova 430/10
460 01, Liberec 12

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Kočová
Konzultant: Adrian von Arburg, M.A.

UNIVERZITNÍ KNIHOVNA
TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI

3146072384

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
80	17328	3	1	42	5

V Liberci dne: 10. 5. 2004

Katedra: Dějepisů

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

Diplomant Jiří Zahradník

Adresa: Malátova 430/10, 460 01 Liberec

Obor (kombinace): Dějepis- německý jazyk

Název DP: Lužice mezi Československem a Německem
..... 1945- 1949

Název DP v angličtině: Lusitania between Czechoslovakia and Germany
..... 1945-1949

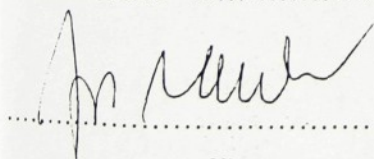
Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Kočová

Konzultant: Adrian von Arburg, Mag. phil.

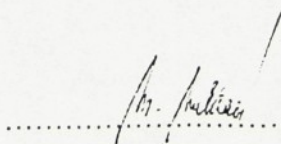
Termín odevzdání: 15. 5. 2004

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 9. dubna 2003

děkan

vedoucí katedry

Převzal (diplomant):

Datum: 21. 05. 2003

Podpis: Zahradník Jiří

Cíl práce:

DP si klade za cíl na základě studia pramenů a literatury charakterizovat postavení Lužice po druhé světové válce, popsat a zhodnotit snahy o osamostatnění nebo připojení Lužice k Československu. Dalším úkolem bude charakterizovat poválečnou situaci Lužických Srbů na území českých zemích a v sovětské okupační zóně Německa..

Metoda:

Analýza archivního materiálu.

Syntéza pramenů a literatury.

Teze DP:

- 1.) vymezení tématu studia
- 2.) charakteristika a kritika pramenů a literatury
- 3.) situace v Lužici v poválečné době
- 4.) snahy o osamostatnění nebo připojení Lužice k Československu
- 5.) Lužičtí Srbové v poválečném Československu
- 6.) celkové zhodnocení

Archivy:

Státní ústřední archiv, Praha

Ústřední vojenský archiv, Praha

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Praha

Státní okresní archiv, Děčín

Sächsisches Hauptstaatsarchiv, Dresden

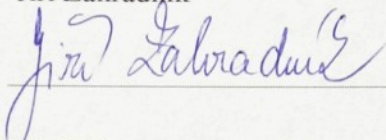
Prameny a literatura: viz příloha

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl veškerou použitou literaturu.

V Liberci dne: 10. 05. 2004.

Jiří Zahradník

Prohlášení k využívání výsledků DP:

Byla jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 o právu autorském zejména § 60 (školní dílo).

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé diplomové práce a prohlašuji, že **souhlasím** s případným užitím mé diplomové práce (prodej, zapůjčení, kopírování, apod.).

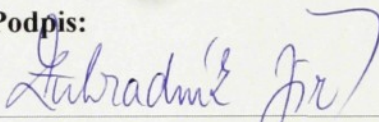
Jsem si vědom toho, že: užit své diplomové práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše). Diplomová práce je majetkem školy, s diplomovou prací nelze bez svolení školy disponovat.

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu diplomovou práci vyžádat v Univerzitní knihovně Technické univerzity v Liberci, kde bude uložena.

Autor:

Jiří ZAHRADNÍK

Podpis:

Adresa:

Malátova 430/10

460 01, Liberec 12

Datum:

14.05.2004

Lužice mezi Československem a Německem 1945-1949

ZAHRADNÍK Jiří

DP-2004

Vedoucí DP: Mgr. Kateřina Kočová

Resumé

Diplomová práce se zabývá vztahy lužických Srbů k Československu a k území pod správou sovětských okupačních orgánů v letech 1945 až 1949. Součástí práce je i poprvé zpracovávaná činnost Ústředního národního výboru v Žitavě. Hlavním cílem bylo osvětlit činnost Srbů a Čechů v/pro Lužici, čehož bylo dosaženo. Práce vychází především z archivních materiálů české a německé provenience. Bádání bylo doplněno českou, německou a polskou literaturou. Díky tomu se podařilo získat komplexní přehled o vlivu Československa na Lužici a jeho podpoře lužickým Srbům. Archivní materiály nebyly vytěženy maximálně, téma lze v budoucnu rozšířit o další zajímavé detaily.

Lusatia between Czechoslovakia and Germany 1945-1949

Summary

The work tries to describe the relations between Sorbians and Czechoslovakia and the region under soviet occupational control in the years 1945 – 1949. For the first time works up the author the activities of Ústřední národní výbor (Central national committee) in Zittau. The main target was to explain the activities of Sorbs and Czech in/for Lusatia, which was reached. The work is build on archive materials of czech and german origin. Research was comleted by czech, german and polish literature. So was it possible to get a complex view of the Czechoslovak influence on the Lusatia and its support of Sorbs. The archive materials wasn't used fully, the topic can be extendet in the future by some interesting details.

Die Lausitz zwischen der Tschechoslowakei und Deutschland 1945-1949

Zusammenfassung

Diese Arbeit untersucht die Beziehungen in den Jahren 1945 - 1949 zwischen den Sorben und der Tschechoslowakei und den durch die Sowjetische Besatzungsmacht verwalteten Gebieten. Ein Teil der Arbeit beschäftigt sich zum ersten Mal mit der Tätigkeit des Ústřední národní výbor (Der Zentrale Nationalausschuss) in Zittau. Das Hauptziel sollte die Tätigkeiten der Sorben und Tschechen auf der und für die Lausitz klären, was erreicht wurde. Die Arbeit basiert vor allem auf Archivmaterial tschechische und deutsche Herkunft. Die Forschung wurde durch die tschechische, polnische und deutsche Literatur ergänzt. Dadurch konnte man einen komplexen Überblick über den Tschechoslowakischen Einfluss auf die Lausitz und ihre Unterstützung der Sorben. Das Archivmaterial wurde nicht maximal ausgenutzt, das Thema kann in der Zukunft noch um weitere interessante Details ergänzt werden.

Obsah:

1. Úvod	1
1.2 Historické vztahy mezi Lužicí a českými zeměmi	3
2. Rozbor literatury a pramenů	5
2.1 Rozbor literatury	5
2.2 Rozbor pramenů	8
2.3 Dobový tisk	9
3. Požadavky Československa na korektury hranic se Saskem do konce roku 1945	11
4. Postoj lužických Srbů	18
4.1 Obnovení „Domowiny“	23
4.2 Postupimská konference	25
4.3 Vývoj vztahů mezi Lužickosrbským národním výborem a „Domowinou“ v letech 1946-1948	26
5. Československá podpora lužických Srbů	33
5.1 Společnost přátel Lužice	33
5.2 Rozhlas	35
5.3 Tiskoviny	37
5.4 Pomoc ve školství	40
5.5 Ostatní	46
5.6 Stanovisko KSČ	47
6. Postoj německých institucí a orgánů k lužicko-srbské otázce	52
7. Postoj jiných států k lužickým Srbům	54
7.1 Postoj Polska	54
7.2 Postoj Jugoslávie	59
8. Ústřední národní výbor v Žitavě	63

9. Závěr	69
Poděkování	72
Seznam zkratk	73
Seznam použitých a citovaných pramenů a literatury	74
Přílohy	81

1. Úvod

Jako téma diplomové práce jsem si zvolil politické a kulturně-sociální vztahy Horní a Dolní Lužice mezi Československem na jedné straně a Německem, respektive územím bývalé Třetí říše ovládaným sovětskou okupační, popř. polskou správou na straně druhé. Pro práci je důležité období mezi lety 1945 až 1949. Je ovšem nutné věnovat se událostem, které předcházely roku 1945 a jsou důležité pro práci.¹ Také bude stručně nastíněn vývoj československo-lužických vztahů po roce 1949. Jedná se o období, které v české historiografii nebylo prozatím nikým souhrnně zpracováno.

Československo nebylo jediným státem, který projevoval zájem o dění v Lužici. V letech 1945 až 1946 se o dění na Lužici zajímalo také Polsko. V Polsku vzniklo dokonce několik skupin, které nárokovaly připojení obou Lužic k Polsku. Zpracován, alespoň částečně, bude i vztah lužických Srbů k dalším státům, které se aktivně zajímaly o lužicko-srbskou problematiku.² Naprosto marginální jsou pro práci otázky sorabistiky, lidových zvyků a krojů, pokud se tématu nedotýká přímo. Naopak součástí diplomové práce bude i stručný historický vývoj Horní a Dolní Lužice.

Vedlejším tématem práce je činnost „Ústředního národního výboru v Žitavě“³ a jeho požadavku na připojení Žitavska, dále pak jeho kulturní, politická a sociální činnost. Zde je nutné vycházet jen z archivních materiálů, protože stále ještě toto téma není nikým zpracováno. Mimo dokumentů a korespondence se objevují zprávy v deníku „Stráž severu“, a ve druhé polovině 40. let 20. století vyšly dvě publikace zabývající se historií Žitavska a československými nároky na toto území.⁴ Pro začlenění této kapitoly do diplomové práce se autor rozhodl, protože Žitavsko geograficky patří do Horní Lužice a jeho činnost se, byť jen

¹ Jedná se o různé depeše domácího odboje, jednání exilové vlády v Londýně atp.

² Vedle Polska se autor pokusí přiblížit i vztahy Jugoslávie a Sovětského Svazu k Lužici.

³ V materiálech se objevují i jiná označení jako např. „Žitavský národní výbor“ aj. V textu této práce dále jen ÚNV.

⁴ Jedná se o sborník Antonín FRINTA - Hugo ROKYTA, *Žitavsko v českých dějinách*, Praha 1947 a Jan HRDLIČKA, *Čtení o Žitavsku*, Liberec 1947.

lehce, týkala i lužických Srbů. ÚNV se staral a vystupoval z převážné většiny s požadavky Čechů⁵, žijících na Žitavsku, v Budyšínu a Zhořelci a jeho požadavky měly být oficiálními československými úřady, a také byly, řešeny zvlášť od požadavků lužicko-srbských. Na ÚNV se obraceli ale i „*repatrianti z Německa, kteří se domáhají pomoci k návratu do vlasti*“⁶ a také „*sudetští Němci vracející se z válečného zajetí a pátrající po svých rodinách a ... z republiky vykázaní Němci.*“⁷

Práce by měla nalézt odpověď na otázku na kolik bylo reálné připojení Lužice k ČSR a jaký byl postoj československých oficiálních představitelů. Další otázkou je, jaké skupiny, ať už v Československu nebo v Lužici, měly zájem na připojení a zároveň jaká byla podpora těchto skupin (finanční, materiální, publikační...). Cílem práce je také co nejkomplexněji představit aktivity Čechů na Žitavsku a činnost „Ústředního národního výboru v Žitavě“ a, i v jako předchozím případě, pokusit se získat odpovědi na to, jakou mělo jeho snažení cenu a šanci na úspěch.

Citáty v textu jsou psané kurzívou, jsou v uvozovkách a jsou přepsány bez jakýchkoliv úprav, tzn. včetně případných chyb. Často se objevuje několik variant jednoho a toho samého jména. Týká se to především ruských a lužickosrbských jmen. Pokud autorovi není známo přesné jméno, uvádí všechny varianty. Na tuto skutečnost je pak upozorněno v poznámce pod čarou. Citace v lužickosrbských jazycích uvádí autor přímo do textu, vzhledem k příbuznosti jazyků s českým, překlad je uveden v poznámce pod čarou. Německé citace jsou také uvedeny přímo do textu, jejich překlad je opět v poznámce pod čarou. Překlady z německého jazyka provedl autor, z lužické srbštiny Radek Čermák a z ruského jazyka Hana Dlasková.

Práce zachycuje stav autorova bádání ke květnu 2004.

⁵ Zatím byly v archivních materiálech nalezeny zmínky pouze o Češích, nikoliv o Slovácích či jiných národech. Podle výpovědi p. Karla Knoblocha, syna předsedy ÚNV, se výbor staral i o Němce, kteří se přihlásili ke svým českým předkům. Toto tvrzení se mi nepodařilo zatím nijak dokázat. Výbor sám vystupuje jako „*zástupce Čechů na Žitavsku.*“ - Viz *Návrh národního výboru v Žitavě k rektifikaci hranic na Žitavsku*, s. 2, SOkA Liberec, signatura B10597, nejedná se o samostatný fond.

⁶ Jan HRDLÍČKA, *Český život na Žitavsku po druhé válce světové*, in: Antonín FRINTA-Hugo Rokyta, *Žitavsko v českých dějinách*, s. 238.

⁷ Tamtéž.

1.2 Historické vztahy mezi Lužicí a českými zeměmi

Tato krátká kapitola si neklade za cíl přinést nové poznatky. Jejím úkolem je seznámit čtenáře se vztahy území obou Lužic k Čechám. Pro sepsání této části nebyly použity archivní materiály, tato kapitola vznikla pouze na základě běžně dostupné literatury⁸ a je sondou, která se snaží v hrubých rysech zachytit více jak tisíciletý vývoj.

Lužičtí Srbové jsou potomci polabskobaltický Slovanů. Předpokládá se, že Srbové patřili v druhé polovině 9. století k Velkomoravské říši. Horní Lužice byla v lenním držení několika českých panovníků, od Vratislava II., který ji získal roku 1076 až do roku 1254. K trvalému spojení s Čechy dochází za vlády Jana Lucemburského a pokračuje v době panování jeho syna Karla IV. Jako první bylo připojeno Budyšínsko v roce 1319, jako poslední celá Dolní Lužice roku 1368. V roce 1346 vzniká zvláštní svaz, tzv. Hexapolis (Šestiměstí, Sechstädte).⁹ Jednalo se o spojení pěti hornolužických měst a Žitavy, která tehdy ještě patřila do Čech.

V roce 1623 dal Ferdinand II. Lužici do zástavy saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu místo 6 milionu zlatých. Při pražském míru 30. května 1635 mu podstoupil Ferdinand II. obě Lužice do dědičného mužského léna, s podmínkou, že po vymření saského rodu Wettinů, je Habsburkové obdrží zpět. Bylo výslovně stanoveno, že obě země zůstávají stále ve svazku zemí koruny české. Českému králi zůstal markrabský titul a znak, měl nárok na pomoc proti Turkům a ochranu katolické církve. Roku 1651 jsou Lužičané prohlášeni za „cizozemce“ v českých zemích. V 17. století se stává také Lužice jedním z cílů českomoravských exulantů.

V roce 1708 vzniká v Praze katolický bohoslovecký spolek „Serbski seminar swjateju Pětra a Pawoła“.

⁸Jako např. Joachim BAHLCKE, *Geschichte der Oberlausitz. Herrschaft, Gesellschaft und Kultur vom Mittelalter bis zum Ende des 20. Jahrhunderts*, Leipzig 2001 nebo Jan ŠOLTA a kolektiv, *Geschichte der Sorben: Gesamtdarstellung I-IV*, Bautzen 1974-1979.

⁹Jednalo se o následující města (v závorce uveden německý, popř. polský název): Zhořelec (Görlitz/Zgorzelec), Budyšín (Bautzen), Lubij (Löbau), Kamjenc (Kamenz), Lubaň (Lubań), Žitava (Zittau)

Na vídeňském kongresu (1815) byla Sasku odejmuta část Horní Lužice, která byla připojena k Prusku. Český král se vzdal svých práv k těmto částem. Měly připadnout zpět pouze v tom případě, vymřou-li Hohenzollernové. Tuto dohodu však neschválil český sněm.

K podobnému procesu, jaký bude nastíněn v předkládané práci, došlo již v letech 1918/19, kdy určité skupinky volaly po samostatnosti, popř. po připojení k vzniklému Československu.¹⁰ Docházelo k tomu již i dříve, stejně tak jako snahy o připojení Kladska, Slezska a jiných oblastí. Návrh na připojení Lužice k „carství Českému“ se objevuje i např. v Kramářově „Ústavě Slovanské říše“ z května 1914.¹¹

V Budyšínu byl 13. listopadu 1918 založen „Srbský národní výbor“, který vedl Arnošt Bart. Od počátku roku 1919 se výbor pokoušel vytvořit samostatný lužicko-srbský stát, který měl být připojen k Československu jako protektorát. Zástupci lužických Srbů byli též oficiálními členy československé delegace na mírových jednání v Paříži v letech 1919-1920.¹²

Na počátku 30. let minulého století vznikla reorganizací česko-lužického spolku Společnost přátel Lužice v Praze. Společnost získávala členy i dalších městech v Čechách a na Moravě, měla celkem 17 středisek. Několik lužickosrbských studentů studovalo na Karlově univerzitě v Praze. Na Lužici byla taktéž po vzoru Československa založena tělovýchovná jednota „Sokol“.

Bezesporu by bylo velmi lákavé srovnat postoj Československa k Lužici po první a po druhé světové válce, rámec práce to však nedovoluje.

¹⁰ K těmto snahám více viz Frank HADLER, *Die sorbische Frage auf der Pariser Friedenskonferenz von 1919*, in: Lp 41/1994 s. 90-98.

¹¹ Jan GALANDAUER, *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, předpoklady*. Praha 1988, s. 243.

¹² Viz Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung 1945-1948 zwischen Selbstbehauptung und Anerkennung*, Bautzen/Budyšin 1998, s. 25. Na tomto místě nalezneme čtenář i další, rozšiřující bibliografii přímo k této otázce. Schurman nemohl reflektovat, vzhledem ke vzniku práce, dílo Tima Meškanka - Timo MESKANK, *Kultur besteht – Reich vergeht: Tschechen und Sorben (Wenden) 1914 – 1945*, Berlín 2000, Timo MEŠKANK, *Irredenta abo podpěra? Česka pomoc Serbam 1918-1945*, in: Rozhlad 49, 1999, č. 7/8, s. 262-266.

2. Rozbor literatury a pramenů

V následujících dvou kapitolách bude proveden rozbor literatury, která byla použita přímo či nepřímo v práci. Samozřejmě, že samostatnou podkapitolou bude i rozbor archivních pramenů.

2.1 Rozbor literatury

Lužicko-srbskou otázkou ve vztahu k ČSR a sovětské okupační zóně se přímo zabývá pouze Peter Schurmann ve své disertační práci, která vyšla pod názvem „*Die sorbische Bewegung 1945 - 1948 zwischen Selbstbehauptung und Anerkennung*“.¹³ Čeští autoři se věnují tématu jen okrajově, s výjimkou práce Karla Kaplana „*Pravda o Československu 1945-1948*“¹⁴, který věnoval problematice jednu obsáhlou kapitolu. Kaplan zpracoval nejnověji toto téma ve své studii „*Československo v poválečné Evropě*“.¹⁵ Tato práce ale obsahuje drobné chyby.¹⁶ Zmiňuje se také o požadavku na připojení Žitavska k Československu, ale nevyčerpal zdaleka všechny materiály.

V letech 1945 až 1947 vycházela v ČSR v poměrně velkém množství literatura, která si kladla za cíl seznámit občany republiky s historií Horní a Dolní Lužice a tisk, ať už noviny nebo časopisy, také velice často přinášel zprávy o dění v Lužici. Na veškeré tyto publikace práce nahlíží jako na jeden z předmětů bádání a jejich analýza je provedena v samostatné kapitole.¹⁷ Literatura vydávaná v pozdějších letech se zabývá především otázkou horno- a dolnolužického jazyka.

¹³ Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung 1945-1948 zwischen Selbstbehauptung und Anerkennung*, Bautzen/Budyšin 1998.

¹⁴ Karel KAPLAN, *Pravda o Československu 1945-1948*, Praha 1990, s. 76-84.

¹⁵ Karel KAPLAN, *Československo v poválečné Evropě*, Praha 2004, s. 24-37.

¹⁶ Např. s. 25 kde Kaplan tvrdí, že „Domovina“ byla rozpuštěna v roce 1940, právně byla rozpuštěna až v roce 1941, její činnost byla zastavena fakticky již o 4 roky dříve. Když cituje německy psanou literaturu, používá tvar „Serben“ (s. 58 aj.), což znamená jihoslovanské Srby, místo „Sorben“ – lužičtí Srbové.

¹⁷ Jde především o knihy Jiřího Kapitána, Josefa Páty a dalších.

V 90. letech minulého století se objevují v různých periodikách a sbornících práce Zdeňka Urbana¹⁸ a Richarda Bigla.¹⁹ Čeští autoři publikují ale i v Německu srbsky psané příspěvky. Jedním z nich např. nynější předseda Společnosti přátel Lužice Leoš Šatava.²⁰

Nejnovějším počinem jsou referáty vydané Česko-německým fórem žen, které vyšly pod názvem „Útěk, likvidace a vyhnání obyvatelstva Euroregionu Nisa-Neisse-Nysa“²¹. V tomto sborníku byl otištěn i referát Ines Keller „Situace utečenců a vyhnanců ve dvoujazyčné Lužici.“

Nejvíce publikací najdeme v Lužici samotné, tedy ve Spolkové republice Německo. Za dob existence NDR vyšlo několik titulů, které mapovaly historický vývoj Lužice.²² Tato literatura poskytuje velmi dobrý základ pro všeobecný přehled, avšak text je místy poplatný tehdejší době. Tak např. organizace lužických Srbů „Domowina“ je označovaná jako „pokroková“, „Lužickosrbský národní výbor“ a „Lužickosrbská rada“ jsou označeny jako „reakční“. Ve všech publikacích najdeme zmínky o tom, že se v roce 1945 objevily skupiny, které se snažily připojit Lužici k ČSR, ovšem chybí jakýkoliv detailnější popis. I pro tamní badatele hrála tato otázka spíše podřadnou roli.

Po roce 1990 se objevila řada nových, popř. zásadně přepracovaných, publikací. Autor by chtěl připomenout již zmíněné dílo Petera Schurmanna „*Die sorbische Bewegung*“, podstatné pro dané období jsou též kapitoly z knihy Annett Bresan „*Pawol Nedo 1908 -*

¹⁸ Zdeněk URBAN, *Česká pomoc lužickosrbskému školství (1945-1950)*, in: Město a jeho kultura Praha, Institut základů vzdělanosti UK 1994 [vyd. 1996], s. 20-28. Urban publikuje též v lužickosrbském periodiku „Lětopis“, viz např. *Český podíl na vzniku a činnosti Matice lužickosrbské*, in: Lětopis 44, 1997, č. 2, s. 22-30 a mimo to i v časopise „Rozhlad“ viz *Studij mlodych Serbie w sewernej Českej (1945-1950)*, in: Rozhlad 45/1995 s. 397-401.

¹⁹ Richard BÍGL, *Svaz Lužických Srbů v ČSR - místní skupina Sokolov 1947 - 1950*, in: Slovanský přehled 82, 1996, č. 3-4, s. 287-294. Jako jeden z mála se věnuje skupině Dolnolužičanů v ČSR.

²⁰ Např. Leoš ŠATAVA, *Ethnizität - ein Danaergeschenk in neuem Gewand?*, in: Lětopis 44, 1997, č. 2, s. 3-7, nebo též *Prezentnosc a prezentacija*, in: Rozhlad 48, 1998, č. 11, s. 401.

²¹ *Útěk, likvidace a vyhnání obyvatelstva Euroregionu Nisa-Neisse-Nysa. Odkud přišli? Kde zůstali?*, Liberec 2004.

²² Např. čtyřsvazkové dílo Jana ŠOLTY a kolektivu, *Geschichte der Sorben: Gesamtdarstellung I.-IV.*, Bautzen 1974-1979.

1984“.²³ Další podklady nabízí lužickosrbské časopisy „Rozhlád“ a „Lětopis“.²⁴ V obou periodikách nalezneme příspěvky týkající se vztahů k ČSR, Polsku a k vnitřnímu vývoji na Lužici.

Publikační činnost v Polsku je, co se týče příspěvků politicko-historických pro dané období, bohatší než česká. Nepovedlo se prozatím sestavit celou bibliografii k tématu. Autor měl možnost seznámit se pouze s prací Stanisława Grabowskeho „*Łużyczanie a ich walka, klęski i triumfy*“, příspěvků je ale víc, existují další. Z novější literatury se otázkou československých územních požadavků zabývá např. Piotr M. Majewski ve své práci *Edvard Beneš i kwestia niemiecka w Czechach*.²⁵ Lužickosrbskou otázkou (ale i problematikou Kladska, Hlubčiccka, Ratibořic a Těšínska) a jejím dopadem na polsko-československé vztahy se zajímá Piotr Pałys.²⁶ Pod jeho spoluautorstvím byl vydán též sborník „*Serbołużyczanie kultura i historia*“²⁷, ve kterém je mnoho zajímavých příspěvků týkající se tématu.

V Rusku se objevily dvě práce Sergeje D. Prjamčuka „*Lužičane/Vendy - Aborigeny polabskoj Germaniji*“ a „*Milčane*“²⁸, obě studie přinášejí pohled na historii Lužice. Hodnotné jsou ale spíše pro ruského čtenáře. Ani jedna práce neobsahuje žádné nové poznatky, ale přináší zajímavé statistické údaje, bohužel, bez jakéhokoliv odkazu na prameny a tím pádem se ztrácí možnost jejich ověření. Autor během bádání narazil na několik rozporů, v další části práce je na tyto rozpory poukázáno. Schurmann odkazuje na nové poznatky

²³ Annett BRESAN, *Pawol Nedo 1908-1984*, Bautzen/Budyšin 2000, s. 145-214. Pawol Nedo byl znovuzvolený předseda obnovené Domowiny, viz níže.

²⁴ V textu práce jsou uváděna zkratkou „R“ pro „Rozhlád“ a „Lp“ pro „Lětopis“.

²⁵ Piotr M. MAJEWSKI, *Edvard Beneš i kwestia niemiecka w Czechach*, Warszawa 2001.

²⁶ Viz např. Piotr PAŁYS, *Polskie czynniki oficjalne wobec Łużyc w latach 1945-1948*, in: *Studia historyczne* 2003 s. 73-91. Týž *Der Versuch zur Schaffung eines sorbischen Gymnasium auf polnischem Gebiet (1946-1948)*, in: *Lětopis* 49/2002, s. 38-44 a další.

²⁷ Leszek KUBERSKI – Piotr PAŁYS, *Serbołużyczanie kultura i historia*, Brzeg 2000.

²⁸ Sergej D. PRJAMČUK, *Lužičane/Vendy - Aborigeny polabskoj Germaniji*, dostupné z webu: <http://www.duma.gov.ru/kmpage/50200017/luzicane.htm>, 24. září 2003 a Sergej D. PRJAMČUK, *Milčane*, dostupné z webu: <http://www.duma.gov.ru/kmpage/50200017/luzicane.htm>, 24. září 2003.

ruského historika Alexeje Pronjeviče.²⁹ S politováním musíme zkonstatovat, že jeho disertace je ve všech běžných institucích nedostupná.

Zřejmě zcela ojedinělým, o to významnějším počinem je diplomová práce japonského sociologa Gory Christopha Kimury. Svoji práci, ve které se zabývá významem katolické církve na udržení lužickosrbského jazyka a národnosti po roce 1945, obhájil v roce 1999 na tokijské univerzitě Hitotubasi.³⁰

Činnost ÚNV v Žitavě nebyla komplexně ještě nikým zpracována, i když se o to již několik badatelů pokoušelo³¹, k tématu neexistuje zatím žádná literatura. Výjimku tvoří již výše zmíněné práce J. Hrdličky a A. Frinty s H. Rokytou. Na obě publikace autor nahlíží ve své práci jako na primární pramen o činnosti ÚNV.

2.2 Rozbor pramenů

Z českých archivů je nejvíce materiálů uloženo ve fondech Státního ústředního archivu v Praze. V práci byly využity fondy ministerstva vnitra a zahraničí, ÚV KSČ a předsednictva vlády. Ve fondech jsou uloženy hlavně zprávy z Lužice a o Lužici, některá memoranda a žádosti lužických Srbů. Mimo to se zde nachází zprávy a zápisy z jednání vlády, vyjádření občanů a politických stran. Dále pak zprávy československých vyslanectví v Polsku, Jugoslávii a Sovětského Svazu. Jsou zde také uloženy podklady pro případnou úpravu československých hranic. V tomto archivu se nachází i materiál, který se týká ÚNV v Žitavě. Jedná se především o korespondenci, mapy a prohlášení ÚNV. V Archivu ministerstva zahraničí je dostupné velké množství materiálů, které se týkají přímo Německa v letech 1945 až 1950. Část těchto materiálů se týká přímo lužické otázky a Žitavska. V Praze se také zatím

²⁹ Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung 1945-1948 zwischen Selbstbehauptung und Anerkennung*, Bautzen/Budyšin 1998, s. 19.

³⁰ Viz Česko-lužický věstník 11/2003 s. 101.

³¹ Mimo jiné již zmíněný Piotr PAŁYS, *Czechosłowackie próby uzyskania po drugiej wojnie światowej ziemi żytawskiej (część I)*, in: *Szkice górnołużyckie* s. 9-16, Zgorzelec 2003, či ta samá práce otištěná v „Dzieje najnowsze 1/2004, s. 101-116. Tato práce je převážně založená na analýze článků ze „Stráže severu“ a je doplněna badáním v Archivu ministerstva vnitra. Tato „první vlaštovka“ zdaleka neodpovídá na všechny otázky.

nacházejí fondy Ústředního vojenského archivu, které byly z větší části kvůli záplavám v roce 2003 nepřístupné. Materiály z tohoto archivu se tedy nepovedlo uspokojivě vytěžit.

Další dokumentace je uložena ve Státním okresním archivu v Děčíně, ve Státním okresním archivu Česká Lípa a ve Státním okresním archivu v Liberci. Jedná se o především o materiály k lužickosrbskému školství na území ČSR v letech 1945 až 1950. Liberecký archiv je využíván také pro bádání v dobovém domácím tisku, stejně tak jako Krajská vědecká knihovna.

V SRN je nejvíce pramenného materiálu uloženo v Budyšínu v Srbském kulturním archivu.³² V těchto fondech se nachází skoro kompletní dokumentace k lužickosrbské historii. Dále autor využíval fondů Hlavního saského státního archivu v Drážďanech³³, zejména složky ministerstva vnitra. Tamější materiály jsou ve většině případů nepřístupné, respektive pracovníci archivu je odmítají pod nejrůznějšími záminkami vydat. Ve spolupráci s kolegy z Německa byly učiněny celkem 4 pokusy o získání materiálů, všechny skončily neúspěšně.

V Městském archivu v Žitavě je uloženo několik dopisů vyměněných mezi „Národním výborem“ a starostou města. Dále také vyjádřeních politických stran ohledně české menšiny popř. návrhů na rektifikaci hranic.

2.3 Dobový tisk

Československý tisk informoval často čtenáře o dění v Lužici, objevovaly se zprávy Společnosti přátel Lužice a vycházely poměrně obsáhlé články o historii Horní a Dolní Lužice a jejich vztahu k Zemím koruny České. V roce 1945 se snad ve všech novinách, celostátních i regionálních, objevily výzvy k připojení Lužice k Československu a také zprávy o manifestacích, které se konaly za účelem podpory Lužice. V práci autor vychází

³² Sorbisches Kulturarchiv, dále SKA.

³³ Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden, dále SÄHStA.

především z deníku „Stráž severu“³⁴. Další informace poskytují deníky „České slovo“, „Svobodné slovo“, „Lidové noviny“, „Rudé právo“, „Práce“ a „Právo lidu“.³⁵ Zcela určitě se objevovaly zprávy i v dalších celostátních denících. Český tisk stál samozřejmě plně na straně lužických požadavků a sledoval bedlivě lužickosrbskou činnost i po roce 1945.

Německý tisk byl analyzován pouze z části. Nepodařilo se najít vhodné noviny, které by přinášely zprávy o československých územních požadavcích.

Dobový tisk jiných států nebyl analyzován, s výjimkou několika málo polských článků, které jsou uloženy, popř. opsány v českých archivech. Polský tisk nebyl proto v této práci vůbec reflektován.

³⁴ Jedná se o ročníky 1945 až 1950, které jsou uloženy v Státním okresním archivu (dále: SOkA) Liberec.

³⁵ U jmenovaných novin se jedná o ročníky 1945 až 1946.

3. Požadavky Československa na korektury hranic se Saskem do konce roku 1945

Tato kapitola nemá za cíl zmapovat všechny požadavky na opravu česko-německých hranic, zabývá se pouze návrhy na změnu česko-saské a česko-pruské hranice. Jiné úpravy hranic by byly nad rámec této práce. Do obsahu práce nebudou zařazeny ani československo-polské hraniční spory. Je pravda, že si Československo nárokovalo části území bývalé Říše, které přiřkl Stalin Polsku. Touto problematikou se zabývá několik odborných prací.³⁶

Domácí i zahraniční odboj prosazoval již od počátku války obnovu Československa v jeho „předmnichovských“ hranicích, ale objevovaly se požadavky i na jejich teritoriální úpravu ve prospěch, ale i na úkor ČSR³⁷. Exilové vládě v Londýně se povedlo prosadit právo vykonat plnou politickou moc na veškerém území vymezeném hranicemi ČSR v podobě jakou měly před 31. prosincem 1937. Jako dokument č. 23 byl tento požadavek připraven pro Jaltskou konferenci.³⁸

V červnu 1945 sestavila ministerská komise k řešení hraničních otázek materiál k úpravě československých hranic. Mezi hlavní požadavky patřilo získání území celého Kladska a Hlubčicka a posunutí hranic z hřebene hor na jejich úpatí směrem do Německa. Komise navrhovala i odstup území ve prospěch Německa, jednalo se konkrétně o tři výběžky - Ašský, Šluknovský a Frýdlantský.³⁹ S připojením obou Lužic, popř. jen samotného Žitavska se tedy vůbec nepočítalo. Vznesení nároku na Žitavsko by bylo nelogické, hlavní požadavek totiž zněl zarovnat oba nabízené výběžky, tedy Frýdlantský a Šluknovský. Podle Kadlece

³⁶ Viz např. Růžena HLUŠIČKOVÁ, *Kladsko a Československo v letech 1945-1947*, Trutnov 1999 nebo Milan KOPECKÝ, *1. československá samostatná tanková brigáda v SSSR. Tankisté československé zahraniční armády na Východní frontě v letech 1943-1945*, Praha 2001 aj.

³⁷ Např. Petiční výbor Věrní zůstaneme zaslal 28. prosince 1939 do Londýna depeši, ve které navrhuje úpravy hranic a navrácení Kladska. Viz Čeněk M. KADLEC, *Hry o hranice*, Chrást u Poříčan 2001, s. 136. Pro srovnání Detlev BRANDES, *Cesta k vyhnání. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*, Praha 2002, s. 88, 111, 118-119.

³⁸ Čeněk M. KADLEC, *Hry o hranice*, Chrást u Poříčan 2001, s. 139. Jaltská (krymská) konference se konala v 4. až 11. února 1945 v paláci Livadija. Stalin, Roosevelt a Churchill se zde dohodli na bezpodmínečné kapitulaci Německa a jednání se soustředila na pět okruhů otázek, které se týkaly uspořádání poměrů v poválečném světě.

³⁹ Státní ústřední archiv Praha (dále SÚA), fond Ministerstvo vnitra - hraniční spisy 1918-1953, karton 27, i.č. 153.

byly komisi doručeny poznámky prezidenta Beneše⁴⁰, z nichž jasně vyplývá vyloučení „pohlčení“ cizího obyvatelstva.⁴¹ Ve své práci tvrdí, že „z tohoto hlediska byl odmítán i požadavek Lužičanů, připojit celou Lužici k ČSR, neboť v promíseném obyvatelstvu byla početná německá část.“⁴² S touto tezí můžeme souhlasit, situace v neprospěch lužických Srbů začali komplikovat Němci odsunutí z Polska a Československa. Tato skupina výrazně přispěla k silnému nárůstu německého živlu v dané oblasti. Odsunutí Němci se začali usazovat i v doposud čistě srbských vesnicích.

Marianne Schulz z tehdejšího Georgeswalde, nyní Jiříkov, vzpomíná na odsun její rodiny, který začal 25. června 1945: „*Es ging von Dorf zu Dorf. Langsam näherte sich die Menschenkolonne dem Bautzener Land. ...durfte die ostsächsische Stadt Bautzen zugleich wieder Budesyn genannt werden. ...Da und dort hingen in den oberlausitzer Ortschaften Fahnen. Blau-Rot-Weiß die Farbmarkierung. Kaum einer der Dahinziehenden achtete darauf. Hier wohnende Sorben, auch Wenden machten Kund, dass sie slawischer Abstammung sind. Auch Schilder an der Haustür dokumentieren dies. ...Auch hier [Buceky/Hochkirch] das Blau-Rot-Weiß ähnlich der CSR-Staatsfahne...*“⁴³ Z jejích vzpomínek cítíme obavy, opustila jednu slovanskou oblast a na místě, kde by to nečekala, se setkává s dalšími Slovaný.

⁴⁰ Prof. JUDr. PhDr. Edvard Beneš (1884-1948) V letech 1940-45 prezident ČSR v exilu. 19.6. 1946 byl znovu zvolen do funkce prezidenta, ve které setrval do 7.6. 1948. Do roku 1935 poslanec za národní socialisty, ze strany vystoupil po svém zvolení prezidentem.

⁴¹ Autorovi se bohužel nepodařilo tyto poznámky v archivu najít. Srovnej Čeněk M. KADLEC, *Hry o hranice*, Chrást u Poříčan 2001, s. 146. Jediné poznámky Beneše, které se povedlo autorovi sehnat, jsou uvedeny jako „Záznam o připomínkách prezidenta E. Beneše k návrhu ministerstva národní obrany na úpravu hranic ČSR s Německem a Maďarskem“ Výše citovaný výraz se v dokumentu nenachází, viz (Ed. Karel KAPLAN – Alexandra ŠPIRITOVÁ, *ČSR a SSSR 1945-1948. Dokumenty mezinárodních jednání*, Brno 1997, s. 66.

⁴² Tamtéž.

⁴³ „Šli jsme od vesnice k vesnici. Pomalu se blížila kolona lidí do Budyšínska. ... zároveň se smělo východosaské město Bautzen znovu nazývat Budyšin. ... Tu a tam visely v hornolužických obcích vlajky. Modro-červeno-bílé. Sotva to někdo z jdoucích vnímal. Zde žijící Lužičtí Srbové dávali najevo, že mají slovanský původ. Také lístky na domovních dveřích to dokumentovaly. ... Také zde modro-červeno-bílá podobná státní vlajce ČSR...“ [Budesyn – chybný tvar uvedený ve vzpomínkách]. Eduard, NITSCHKE, *Im Tal zwischen Dieb'sstrasse und Spree*. 2. vyd. Niedercunnersdorf 2001, s. 208-209. Marianne Schulz se zmiňuje ve svých vzpomínkách o „lístkách na domovních dveřích“ – jednalo se o papírové karty, které přibíjeli Srbové na dveře, aby se jasně označili od Němců. Na lístku bylo napsáno „В этом доме живут славяне-лужицкие сербы Лужицко-сербский народный совет“ – V tomto domě žijí Slované - lužičtí Srbové Lužickosrbská národní rada. Viz Jan ŠOLTA a kolektiv, *Geschichte der Sorben: Gesamtdarstellung IV.*, Bautzen 1979, příloha.

Svůj postoj k lužickým Srbům dal Beneš ostatně zcela zřetelně najevo, když 18. července 1945 rozmlouval s britským velvyslancem Nicholsem. Jednali spolu o požadavcích Československa na Ratiboř, Hlubčicko a Kladsko a při té příležitosti Beneš prohlásil, že si lužické Srby „drží od těla“ a že je nechce „v republice ani formou připojení jejich sídelních území, ani formou přesídlení. Koneckonců to až do posledního muže byli samí nacisté.“⁴⁴ Beneš měl zřejmě pravdu, když odmítal rozsáhlé anexe německého území. Podle něj by bylo nejlepší napravit hranice a eventuelně i podstoupit část území. Varoval totiž před tím, že by Němci mohli získat velice brzy mezinárodní podporu na revizi.⁴⁵ Existovalo ale i několik vysokých politiků, kteří se aktivně zasazovali o připojení Lužice a také tak na veřejnosti vystupovali.

Jednalo se především o národněsocialistické ministry Josefa Davida⁴⁶ a Petr Zenkla⁴⁷, komunistické ministry Vladimíra Clementise⁴⁸, Václava Kopeckého⁴⁹ a Zdeňka Nejedlého⁵⁰ a bezpartajního představitele Ludvíka Svobodu.⁵¹ Podle dokumentů ministerstva vnitra pak ještě o Zdeňka Fierlingera⁵², ale o jeho působení ve věci lužických Srbů autorovi ale není mnoho známo.

Československá vláda nikdy oficiálně nevznesla požadavek na připojení obou Lužic, projevovala ovšem o dění na Lužici silný zájem a snažila se vystupovat jako ochránkyně

⁴⁴ Detlev BRANDES, *Cesta k vyhnání. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*. Praha 2002, s. 340.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Josef David (1884-1968), za druhé světové války člen státní rady v Londýně, v letech 1945-48 předseda NS.

⁴⁷ PhDr. Petr Zenkl (1884-1975). Od r. 1939 do r. 1945 byl vězněn k koncentračním táborech Dachau a Buchenwald. V letech 1945-48 předseda Československé strany národně socialistické a poslanec Národního shromáždění. V r. 1948 emigroval do USA.

⁴⁸ Vladimír Clementis (1902 – 1952), Slovák, člen KSČ od r. 1925, za druhé světové války působil v Paříži a Londýně. V letech 1945-48 působil jako státní tajemník na min. zahraničních věcí, v letech 1948-50 ministr zahr. věcí. V roce 1952 byl odsouzen k smrti a popraven.

⁴⁹ Václav Kopecký (1897-1961), od r. 1921 člen KSČ. V roce 1938 emigroval do SSSR. V letech 1945-1961 člen předsednictva ÚV KSČ a poslanec NS. Od dubna 1945 do ledna 1943 ministr informací a od října 1949 do dubna 1950 náměstek předsedy vlády.

⁵⁰ Zdeněk Nejedlý (1878-1962), historik, hudební vědec a kritik. Od roku 1929 člen KSČ, za okupace odešel do SSSR, kde se stal místopředsedou Vseslovanského výboru. V letech 1945-46 min. školství, 1946-48 min. práce a sociálního zabezpečení, 1948-1953 min. školství, věd a umění.

⁵¹ Armádní generál Ludvík Svoboda (1895-1979), od 4. dubna 1945 do 25. dubna 1950 min. národní obrany. Od r. 1948 člen KSČ.

⁵² Zdeněk Fierlinger (1891-1976), od roku 1924 člen sociální demokracie, v letech 1942-45 československý velvyslanec v Moskvě, 1945-46 ministerský předseda, později vystřídal různé funkce ve vládě. V letech 1948-66 člen předsednictva ÚV KSČ.

lužických Srbů. Jejich zástupci se obrátili na Československo s prosbou o ochranu a hájení lužicko-srbských zájmů u „*vysokých vlád vítězných spojenců*“. Lužičtí Srbové se, tehdy ještě zcela neorganizovaně, obrátili na prezidenta republiky Beneše. Jedná se o první telegram zaslaný katolickými faráři Janem Cyžem⁵³ a Dr. Beno Šoltou⁵⁴, který byl poslán 5. května 1945 ještě z koncentračního tábora Dachau.⁵⁵ O čtyři dny později, 9. května 1945, se v Praze ustanovil Lužickosrbský zemský národní výbor, jehož předsedou byl zvolen nám již známý farář Cyž. Členy se stali lužičtí Srbové žijící na území Československa, a propuštění vězni z koncentračních táborů. Výbor zaslal Cyžovým jménem podobnou žádost o ochranu lužicko-srbských zájmů vládě Československa.⁵⁶ Lužičtí Srbové poslali také požadavek na okupaci Horní a Dolní Lužice československým vojskem⁵⁷, což umožňovala deklarace Evropské poradní komise z 2. května 1945. S okupací souhlasil státní tajemník ministerstva zahraničí Clementis, který v tomto smyslu informoval sovětského velvyslance Zorina.⁵⁸ Ministr národní obrany generál Svoboda vystoupil s návrhem požádat maršála Žukova o povolení okupace Horní Lužice a provést zaokrouhlení hranic, poukazoval při tom na obdobný postup ze strany Dánska.⁵⁹

⁵³ Farář Jan Cyž (1883-1948) byl od r. 1941 vězněn v uvedeném koncentračním táboře. Více k jeho osobě viz Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung 1945-1948 zwischen Selbstbehauptung und Anerkennung*, Bautzen/Budyšin 1998, s. 43.

⁵⁴ Farář Beno Šolta (1891-1968) navštěvoval v letech 1905-1915 školu v Praze. Stejně jako Cyž byl od r. 1941 vězněn v koncentračním táboře Dachau. Více k jeho osobě viz Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung 1945-1948 zwischen Selbstbehauptung und Anerkennung*, Bautzen/Budyšin 1998, s. 43.

⁵⁵ *Za svobodu Lužických Srbů, I: Sbirka dokumentů z května - června 1945*, Praha, s. 6.

⁵⁶ Tamtéž, s. 7.

⁵⁷ Tamtéž, s. 37.

⁵⁸ Clementis tlumočil Svobodův požadavek. (Ed. Karel KAPLAN – Alexandra ŠPIRITOVÁ), *ČSR a SSSR 1945-1948. Dokumenty mezivládních jednání*, Brno 1997, s. 100.

⁵⁹ SÚA ÚPV - B kart. 972 sign. 1281/4 a SÚA, f. 100/24, a.j. 1494, srovnej Karel KAPLAN, *Pravda o Československu 1945-1948*, Praha 1990, s. 79. Československo požadovalo okupační zónu na „území Lužických Srbů o rozloze 5613 km² s 1,2 miliony obyvatel.“ Západní spojenci prohlásili, že požadované území spadá do správy SSSR a že vše záleží na postoji SSSR. Mimo území Lužice byl podán požadavek na okupaci Kladska. Viz (Ed. Karel KAPLAN – Alexandra ŠPIRITOVÁ), *ČSR a SSSR 1945-1948. Dokumenty mezivládních jednání*, Brno 1997, s. 68. Počet dánských okupačních vojsk v britském okupačním pásmu Německa nesměl být menší než 3000 a větší než 4000 mužů. Dánská brigáda zde měla působit do r. 1949. Výměna jednotek mohla být prováděna každý půlrok. Vojenský historický archiv – fond MNO, krabice 36.

Mezi ministry, kteří požadovali připojení Lužice, patřil také Kopecký. Vystoupil na schůzi vlády 8. července 1945 a prohlašoval, že „*se musíme domáhat ... připojení Lužických Srbů.*“ Nejedlý prosazoval historické právo na Lužici.⁶⁰

Mikuláš Krječmar a Jan Cyž, jako zástupci LsNV se 14. července obrátili na československou vládu čtyřstránkovým dopisem, ve kterém shrnovali obsah všech dosavadních memorand a litovali, že se Československo nevyjadřuje dostatečně jasně. Rovněž konstatovali hospodářský stav na Lužici a kritizovali chování okupační armády. V závěru dopisu píší: „*Víme, že lid český a slovenský si přeje plně, aby jeho vláda podporovala nás energicky, aby připojení naše k Československu se stalo skutkem. Chceme však slyšet také rozhodná slova od samotné vlády československé.*“⁶¹ Žádali také, „*aby byla svolána schůze československé vlády, kde by bylo o našich věcech rozhodnuto a nám podána o tom zpráva do 24. července, před našimi hlavními poradami o dalším postupu v Budyšině.*“⁶²

V kapitole 5.1 je zmíněna manifestace za připojení Lužice, konaná 24. července 1945. Na této velice dobře zorganizované manifestaci oficiálně promluvili zástupci vlády David a Nejedlý. V ten samý den zasedala také vláda. David na tomto zasedání přečetl memorandum LsNV. Proti vystoupil Fierlinger a Ripka, kteří vyzývali k opatrnosti, kterou však jak Nejedlý, tak Clementis odmítli. Na tomto zasedání vznesl také Svoboda svůj návrh požádat Žukova o povolení k okupaci alespoň Horní Lužice.⁶³

V úterý 30. října 1945 vystoupil v Prozatímním NS RČS na 3. schůzi za klub poslanců československé sociálně demokratické strany poslanec Hladký. Ve své řeči zdůraznil spolupráci se SSSR, USA a Velkou Británií, ale také „*máme ... povinnost, abychom vznesli svůj požadavek na dvě území, která byla nedílnou součástí českých zemí, to je Kladsko a*

⁶⁰ SÚA, f. 100/24, a.j. 1494. Srovnej i Karel KAPLAN, *Pravda o Československu 1945-1948*, Praha 1990, s. 77-78 a Karel KAPLAN, *Československo v poválečné Evropě*, Praha 2004, s. 26.

⁶¹ SÚA ÚPV - B kart. 972 sign. 1281/4.

⁶² Tamtéž.

⁶³ SÚA, f. 100/24, a.j. 1494.

Lužice. To není žádné velikášství, žádáme-li vrácení Lužice a Kladska. Kladsko a Lužice byly prohrány ve válce. Smlouvou si je přisvojilo Německo a dokonce v jedné z těch smluv stojí, že Lužice bude vrácena České koruně. Poněvadž Prusko a Sasko - t. j. Německo - válku prohrálo, tedy i právní stanovisko mluví pro to, abychom se domáhali toho, aby Lužice a Kladsko byly vráceny Československé republice.“⁶⁴

Vláda se zabývala Lužicí pak až na 10. schůzi 11. ledna 1946. Za tu dobu zjistila, že její snahy nepřináší předpokládané výsledky a nezískala podporu spojenců. Rozhodla se však nadále podporovat lužické Srby, ale tentokrát považovala „tuto věc za úkol všech slovanských národů.“ Odmítla se lužickosrbskou otázkou zabývat samostatně. Na druhou stranu chtěla vyhovět okamžitě požadavkům lužických Srbů na území ČSR a jejich problematikou se mělo začít zabývat ministerstvo vnitra, nikoliv ministerstvo zahraničí.⁶⁵

Poslanec Uhlíř ve své řeči na 39. schůzi Prozatimního NS RČS 8. března 1946 zmínil také nároky na Lužici: „*Republika Československá ... musí být jako vítězný stát ve svých hranicích víc zabezpečena, nežli byla republika prvá. Už za hranicemi jsme položili otázku připojení Lužice, Kladska, Ratibořska a Hlubčicka k republice Československé. Vzpomínám ... akce dnešního předsedy sněmovny, pana Jožky Davida, který ... vehementně působil pro připojení Lužice k republice Československé. ... Domáháme se však těchto území nejenom z důvodů historicko-právních, ale též z důvodů nacionálně-politických, hospodářských a strategických. Jsem vděčen československé vládě, že plně stojí za požadavkem připojení Lužice, Kladska, Ratibořska a Hlubčicka k našemu státu ...*“⁶⁶ Ovšem v této době již československá vláda musela vědět, že připojení Lužice je nereálné. Poslankyně Zemanová na tom samém zasedání apelovala na Evropu, aby zaručila svobodu a existenci lužických Srbů.⁶⁷

⁶⁴ Dostupné z webu: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/003schuz/s003006.htm> ke dni 8. ledna 2004.

⁶⁵ SÚA, f. 100/24, a.j. 1494 a SÚA ÚPV - B kart. 972 sign. 1281/4.

⁶⁶ Dostupné z webu: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/039schuz/s039008.htm> ke dni 8. ledna 2004.

⁶⁷ Tamtéž.

Na 49. schůzi, ta se konala 29. března 1946, řečnil poslanec Kellner a vyjadřoval se k návrhu rozpočtu ministerstva financí: „Citelně dále postrádáme jak v řádném, tak i v mimořádném rozpočtu položky, kterými by bylo pamatováno na to, ... že země urvané koruně svatováclavské budou zase vráceny pod její svrchovanost. Jde tu o Ratibořsko, Kladsko, o Horní a Dolní Lužici, Vitorazsko a celou obnaženou hranici jižní Moravy, která by měla být rozšířena o všechny českým lidem obsazené kraje Moravského pole až po Děvín.“⁶⁸

Na tajné poradě konané dne 29. dubna 1947 na ministerstvu zahraničních věcí, o které je zmínka i v kapitole 5., se znovu řešil postup vůči lužickosrbským požadavkům. Závěr porady byl jednoznačný: „Stanovisko Československa k řešení lužickosrbské otázky vyplývá z usnesení vlády ze dne 11. ledna 1946 a z prohlášení pana státního tajemníka dr. Clementise, že Československo bude podporovati lužickosrbské požadavky v dohodě se svými spojenci a společně s nimi.“⁶⁹

⁶⁸ Dostupné z webu: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/046schuz/s044007.htm>.

⁶⁹ Porady se účastnili zástupci min. zahraničních věcí Dvořáček, Víšek, Lokay, vnitra Vavřík a informací Šebor a Úřadu předsednictva vlády Matl. SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

4. Postoj lužických Srbů

Již v předchozí kapitole zmínil autor první telegram faráře J. Cyže a také první telegram Lužickosrbského národního výboru. Prozatímním sídlem výboru se stala Praha I, Skořepka 7. Podle údajů výboru se na území ČSR nacházelo k 28. květnu 1945 dvacet lužických Srbů.⁷⁰ Dne 10. května byla v Budyšinu obnovena „Domowina“, kulturní organizace, která byla de jure zakázaná v roce 1941. Avšak k faktickému zastavení činnosti této organizace došlo již na konci třicátých let.

Předsedou byl zvolen její poslední představitel Pawoł Nedo.⁷¹ V prvních poválečných měsících podporovala „Domowina“ myšlenku národního výboru na připojení k ČSR jako autonomní oblasti, s podobným statutem jaký měla Podkarpatská Rus, ovšem nikdy ji nevzala za vlastní a nikde se s touto myšlenkou plně neztotožnila (viz kapitola 4.1). Proto již brzy došlo k odklonu od národního výboru a „Domowina“ začala prosazovat spolupráci s Němci⁷², neboť akceptovala Lužici i jako jejich domov.⁷³ Po Postupimské konferenci, která přinesla zklamání Národnímu výboru, protože záležitost Lužice nebyla ani přednesena, vrcholí rozkol mezi oběma organizacemi. O spolupráci s „Domowinou“ se začíná zajímat Komunistische Partei Deutschlands (KPD). Zájem přetrvává i po vzniku Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (SED). Českoslovenští představitelé se domnívali, že KPD byla ke spolupráci s lužickými Srby nucena sovětskou okupační správou.⁷⁴ A měli pravdu, zejména na KPD byl vyvíjen ze strany Sovětů tlak. Později si začaly politické strany v Lužici hledat podporu mezi

⁷⁰ Stráž severu, 29. května č. 2/1945, s. 4.

⁷¹ Pawoł Nedo (1908-1984), předseda „Domowiny“ v letech 1934-1937 a 1945-1950, v letech 1945-1948 školní rada v Budyšinu. Od r. 1951 se zabýval především etnografií. K osobě P. Neda viz monografie A. Bresan, *Pawoł Nedo 1908-1984*, Bautzen/Budyšin 2000.

⁷² Na tomto místě chci vysvětlit používání pojmů „Němec“, „lužický Srb“ a „Lužičan“. V textu této práce rozumím „Němcem“ příslušníka německého národa, který se nehlasí k „lužickým Srbům“. „Lužický Srb“ je příslušníkem německého státu, který se hlásí ke slovanské lužickosrbské identitě. „Lužičan“ je termín, který používám pro označení jak „Němců“, tak „lužických Srbů“ žijících na území Lužice. Zde docházím k rozporu s některými jinými autory, kteří pojmem „Lužičan“ označují „Lužické Srby“, pouze s Kapitánem jsem za jedno - viz Jiří KAPITÁN, *Srbská Lužice. Severozápadní hlídka slovanská*, Varnsdorf 1945, s. 11.

⁷³ Srovnej Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung...*, s. 57-66.

⁷⁴ SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

lužickosrbským voličstvem a přízeň se snažily zajistit všemožným způsobem. Samotným Srbům nebyla povolena žádná politická strana, instituce lužických Srbů byly sovětskou okupační správou pouze tolerovány a veškeré dohody se prováděly ústně.⁷⁵ Prvním písemným dokladem sovětské okupační správy bylo vydání licence pro tisk periodika „Nowa doba“ až v únoru 1947.⁷⁶

Lužickosrbský národní výbor vydal 12. května 1945 memorandum, ve kterém se obrací přímo na prezidenta Beneše a generalisima Stalina a prosí o osvobození Lužických Srbů. Veškeré akce měly probíhat pod ochranou Sovětského Svazu a v nejtěsnější možné spolupráci s Československem. Součástí memoranda bylo také oznámení přestěhování výboru z Prahy do Budyšínu.⁷⁷ Někdy na konci května vstupují do národního výboru i dva členové „Domowiny“, Jan Meškank⁷⁸ a Jurij Cyž.⁷⁹

Výbor se ještě nestihl přestěhovat a už vydal v Praze další memorandum, které nyní zohledňovalo i požadavky „Domowiny“. Toto memorandum bylo napsáno česky a rusky, později bylo přeloženo do angličtiny a francouzštiny. Autoři v něm uvádějí historické, politické a sociální důvody, proč by měla být Lužice obsazena československým vojskem, což by podpořilo myšlenku připojení k ČSR. Dále uvádějí 16 požadavků, které jsou důležité pro udržení a rozvoj horní- a dolnolužičtiny, srbské kultury a srbského národa. Požadují také vytvoření „země Lužice v rámci Československa“. Podle autorů memoranda žilo na přibližně 10.000 km² zhruba 800 tisíc obyvatel, přičemž 500.000 jsou Srbové.⁸⁰ Půl milionu je zřejmě značně nadnesené číslo, přesné údaje o počtu Lužických Srbů neexistují, ve

⁷⁵ Na tuto skutečnost upozorňuje vícero dopisů z Lužice, ale i zprávy z Československé vojenské mise v Berlíně, viz SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ SKA, Domowina 1945-1945-D II, Domowina und Nationalausschuß/Nationalrat 1945/46 – I.I.B

⁷⁸ Jan Meškank (někdy Měškank) (1905-1972), zatčen 6. listopadu 1944, 13. února 1945 díky náletu na Drážďany utekl z vězení a ukrýval se v Horní Lužici. Srbský učitel. Děd Tima Měškanka, současného spisovatele a historika. Více viz Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung...*, s. 43.

⁷⁹ Jurij Cyž (1904-1947), spolu s manželkou Martou (Češka, rozená Dundová) byli zatčeni v r. 1944. Jurij Cyž byl odsouzen k trestu smrti, Marka k 8 letům vězení. Oba osvobodila Rudá armáda. Marta aktivně vystupovala k nelibosti Srbů a Čechů silně proti Sovětskému Svazu a byla známa i svým antisemitismem. Více viz Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung...*, s. 43.

⁸⁰ SÚA Ministerstvo vnitra VII-N kart. 1, i.č. 23.

všech případech se jedná o pouhé odhady. Schurmann uvádí počet 70 874 úředně registrovaných Srbů v roce 1925⁸¹, Prjamčuk došel k vyššímu číslu 71.203 Srbů v tom samém roce. Podle téhož autora bylo v roce 1939 v Německu 425 lužických Srbů, ovšem toto číslo bylo „uměle snižené, neboť tento počet odpovídá počtu obyvatel, které mluví pouze srbsky“⁸² [a ne německy]. Další údaj najdeme v práci Dušana Janka. Janko uvádí „statistiky „Svazu národních menšin v Německu“ z let 1926-27 „[...] dle tohoto sčítání jest Lužičanů minimálně 160.900 duší.“⁸³ Bohužel, autor neměl možnost ověřovat uvedená čísla, ale Jankův údaj bude zcela jistě značně nadnesený. Totéž platí i pro počet udávaný Cyžem v srpnu 1945: „Podle údajů Dra Czieszche /Čýž/ ... činí v Budišíně 300.000 těch, kteří jsou lužicko-srbského původu nesmíšeného a dosud ovládají lužicko-srbský jazyk. Smíšeného původu jest dalších 300.000, kteří již rodného jazyka nepoužívají, hlásí se však ke svému původu. Výlučně lužicko-srbského jazyka používá téměř 120.000 duší jako své mateřštiny.“⁸⁴ Za reálný údaj považuje autor této práce počet uváděný ve „východoněmecké“ literatuře. Ta označuje počet 50.000 za Němci podhodnocený a 500.000 za ideologicky nadhodnocený a skutečný počet Srbů odhaduje kolem 100.000 lužických Srbů v roce 1945.⁸⁵ Navždy otevřenou otázkou zůstane, kdo se po dubnu 1945 hlásil k „srbství“. Ovšem důvody, proč k tomu došlo, jsou zřejmé - bylo lepší být Srbem, než Němcem.

Lužice po připojení k ČSR měla mít svoji vlastní zemskou ústavu. Společná měla být měna, legislativa a hospodářský systém. Padl dokonce i návrh na výměnu Němců žijících na území Lužice za lužické Srby, kteří žili mimo Lužici.⁸⁶ S tímto návrhem přišla pravděpodobně jako první odbojová skupina ÚVOD: „...ÚVOD dotázal: „ Budou vzkříšeni

⁸¹ Tento údaj připadá autorovi jako nejobjektivnější. Ostatní počty jsou diskutabilní a většinou se k nim jejich autoři více či méně záhadným způsobem, mnohdy i bez uvedení jakéhokoli zdroje. Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung...*, s. 49.

⁸² Sergej D. Prjamčuk, *Milčane*, <http://www.duma.gov.ru/kmpage/50200017/luzicane.htm>, 24. září 2003. V této práci ovšem chybí jakýkoliv poznámkový aparát a bibliografie.

⁸³ Dušan JANKO, *Rusko a Lužice*, Praha 1933, s. 68.

⁸⁴ SÚA ÚPV - B kart. 972 sign. 1281/4.

⁸⁵ Srovnaj např. Jan ŠOĽTA a kol., *Geschichte der Sorben: Gesamtdarstellung*, Band 4, Bautzen 1974-1979.

⁸⁶ SÚA ÚPV - B kart. 972 sign. 1281/4.

Lužičtí Srbové, nebo bylo by možno počítat alespoň s jejich výměnou za Němce?“⁸⁷ Pro lužické Srby to byla poslední možnost, na kterou by byli ochotni přistoupit, alespoň to tak sepsali 20. května 1945 na „Letnicovém zasedání Domowiny“: „*Serbja wusydla so do ČSR a Sudetscy Němcy do Lužicov.*“⁸⁸

Po vzoru Československa byly v Lužici zakládány srbské národní výbory a to až na úrovni okresů. Jejich zástupci zvolili 27. ledna 1946 Zemský národní výbor a Lužickosrbskou národní radu se sídlem v Budyšinu. Celé volby probíhaly za oficiální přítomnost zástupců Rudé armády.⁸⁹ Kaplan jako jediný ve své práci správně tvrdí, že „*utváření národních výborů vyjadřovalo politický záměr – přiblížit správní strukturu a orgány Československu.*“⁹⁰

Lužickosrbský národní výbor požadoval uznání rozdílů mezi Němci a lužickými Srby. Mnoha lužickým Srbům se totiž nelíbil přístup sovětské armády, která lužické Srby nepovažovala za „*spolehlivý slovanský živel*“.⁹¹ Podle zpráv z Lužice z 14. července 1945 „*Sovětské úřady dosud nečiní rozdílu mezi Němcem a Lužickým Srbem, na mnohých místech berou ... lidi na práce do SSSR.*“⁹² Výbor si u československé vlády také stěžoval: „*Lid náš žije v naprosté nejistotě o svoji budoucnost, nikde nevidí pomoci, naopak musí trpět výsměch Němců, kteří poukazují na vše a říkají to provádí vaši slovanští bratři, kteří přišli vás osvobodit.*“⁹³ O stejném problému psalo i Rudé právo v krátkém článku.⁹⁴ O uznání národnostního rozdílů usiloval LsNV již 25. května 1945 a Clementis tento požadavek

⁸⁷ Detlev BRANDES, *Cesta k vyhnání. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*. Praha 2002, s. 111.

⁸⁸ Peter Schurmann, *Die sorbische Bewegung ...*, s. 238.

⁸⁹ SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

⁹⁰ Karel KAPLAN, *Československo v poválečné Evropě*, Praha 2004, s. 25.

⁹¹ SÚA ÚPV - B kart. 972 sign. 1281/4.

⁹² Tamtéž.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Rudé právo 25. července 1945, s. 2.

tlumočil o pět dní později se sovětským velvyslancem V. Zorinem. Zorin Clementisovi odpověděl, že „čeká ... na odpověď z Moskvy.“⁹⁵

Dalším požadavkem bylo urychlené propouštění zajatců lužickosrbské národnosti, kteří měli být pak prověřeni národními výbory při návratu do Lužice. Předsednictvo vlády se vyjádřilo 23. listopadu 1945 následovně: „...[memorandu] dožadujícimu se mimo jiné toho, aby čsl. státní a vládní orgány umožnily repatriaci Lužických Srbů ze zajateckých táborů anglo-amerických a ruských, jakož i z táborů koncentračních, jest konstatovati, že ministerstvo zahraničních věcí k tomuto požadavku již přihlíží. Pokud jde o provedení repatriace, bylo po výkladu generálního sekretáře Národního výboru Lužicko-srbského v Budyšině Dr. Čyže u ministra národní obrany, hlavního štábu, repatričního oddělení zařizeno, že toto oddělení přijímá do svých služeb Marko Šlecu, t.č. vojína československé jednotky z Anglie a účastníka světového kongresu studentstva. Marko Šleca je nar. r. 1925 a je synem vynikajícího buditele lužického Dr. Šlecy.“⁹⁶ Existuje další dokument, který se neurčitě zmiňuje o lužickosrbských zajatcích. Tím je hlášení Ferdinanda Monzera ze 13. dubna 1946.⁹⁷ Ministerský rada Stašek v květnu 1946 na jedné schůzi ministerstva zahraničních věcí prohlásil, „že otázka vojenských zajatců lužickosrbského původu jest již vyřízena, neboť MNO energickým opatřením zařídilo jejich urychlené propouštění a repatriaci...“⁹⁸ Ovšem Wirt si např. 27. října 1947 dopisem československému ministerstvu zahraničních věcí stěžuje: „lužickosrbští zajatci ještě nebyli propuštěni domů.“⁹⁹ V jiných

⁹⁵ Archiv ministerstva zahraničních věcí [dále AMZV], fond Německo 1945-1950, krab. 17, složka 1. Clementis mluvil se Zorinem o žádostech lužických Srbů již dříve, poprvé zřejmě 23. května 1945, kdy předal Zorinovi memorandum LNV pro Stalina [viz (Ed. KAPLAN, Karel-ŠPIRITOVÁ, Alexandra) *ČSR A SSSR 1945-1948. Dokumenty mezivládních jednání*, Brno 1997, s. 35.]. V memorandu byly požadavky na připojení Lužice k ČSR, propuštění zajatců lužickosrbské národnosti a uznání národních výborů jako lužickosrbských správních orgánů, kompetentních jednat s okupační správou. SÚA UPV - B kart. 972 sign. 1281/4 a SÚA MV fond 127/1, kr. 1, i.č. 23, č.j. 102.

⁹⁶ SÚA UPV - B kart. 972 sign. 1281/4.

⁹⁷ „Hlášení Plk. gšt. Ferdinanda Monzera o propouštění Lužických Srbů ze zajateckých a koncentračních táborů.“ SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

⁹⁸ SÚA UPV - B kart. 972 sign. 1281/4.

⁹⁹ Tamtéž. Wirt nahradil ve funkci předsedy nemocného Čyže v březnu 1947.

materiálech se zmínky o zajatcích již neobjevují, proto lze předpokládat, že Československo nebylo ani v této věci nijak zvlášť, na rozdíl od Polska (viz dále), aktivní.

Zajímavá je orientace autorů prvních memorand na Československo. S výjimkou dvou z nich všichni studovali v Praze, část zde žila i po ukončení studii, dokonce i po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. Několik z nich vytvořilo za války ilegální odbojovou skupinu „Lužica“, která působila na území Protektorátu.¹⁰⁰

Lužickosrbský národní výbor se přestěhoval do Budyšínu začátkem září 1945, v Praze zůstala však nadále jeho pobočka, kterou vedl Jurij Cyž se svoji ženou Martou.¹⁰¹ Dnem 17. září byl výbor rozšířen na 25 členů.

4.1 Obnovení „Domowiny“

„Domowina“ je dodnes fungující organizace lužických Srbů, která byla de jure zakázána teprve v roce 1941. K ochromení a pozastavení její činnosti došlo však již v březnu 1937. Organizace byla obnovena 10. května 1945 v Chrósčicy¹⁰² a jejím vedením byl pověřen až do návratu Pawoła Nedy (2. června 1945) Jan Cyž. Funkci místopředsedy převzal Jan Meškank. Členskou základnu tvořili bez výjimky lidé, kteří již dříve byli členové „Domowiny“. Jan Cyž byl pověřen informovat sovětské okupační úřady o situaci Srbů.

Dne 20. května 1945 se sešlo asi 30 členů „Domowiny“ po druhé v Chrósčicy, aby jednali o budoucím vývoji lužických Srbů. Na tomto zasedání vypracovali politický a ekonomický plán. Obsahoval mj. výstavbu demokratické správy a zestátnění velkých akciových společností a dolů. Přítomní se také dohodli na třech možnostech budoucího řešení lužickosrbské problematiky. Jako první bod uvedli připojení autonomní Lužice k Československu, druhou možností zůstalo setrvání v Německu, ovšem Lužice měla tvořit jen

¹⁰⁰ Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung...*, s. 38.

¹⁰¹ SāHStA BPA A/1998, srovnej i SÚA UPV - B kart. 972 sign. 1281/4.

¹⁰² Německy Crostwitz.

jeden správní celek. Třetí možnost, která byla ovšem velice rychle zavržena, byla přestěhovat lužické Srby do ČSR výměnou za sudetské Němce.¹⁰³ Jiří Kapitán, významný zastánce Lužice, varoval před přestěhováním lužických Srbů. Sám tvrdil, že návrhy na přestěhování „objevují se u nás vždy, když je v Lužici zle, anebo, když už se neví kudy kam.“¹⁰⁴ Tato věta vystihuje vcelku trefně celou tehdejší stav. Transfer Srbů do Československa by podle Kapitána znamenal jejich „sebevraždu, přinejmenším aspoň rozbití jejich národní jednoty...“¹⁰⁵

Počátkem července 1945 uznala sovětská okupační správa „Domowinu“ jako zástupkyni kulturních a sociálních zájmů Srbů. „Domowina“ poté předložila poprvé po skončení války „Návrhy na německo-srbskou spolupráci“ a představila myšlenku „Spolku pro německo-srbskou spolupráci v Lužici na nejširším základě.“¹⁰⁶ Začala tedy uvažovat o tom, jak zlepšit spolupráci mezi oběma etniky, proto došlo k odklonu od původních myšlenek na připojení k Československu a od spolupráce s Lužickosrbským národním výborem.

Jako zvláštní sekce „Domowiny“ byla organizovaná srbská mládež. Podle předpisů okupační zprávy byla povolena jen jedna organizace antifašistické mládeže – „Freie deutsche Jugend“ (FDJ). Lužickosrbská „Serbska mlodžina“ byla jako ostatní organizace pouze mlčky trpěna.¹⁰⁷

¹⁰³ Viz do německého jazyka přeložené dokumenty Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung ...*, s. 238. Nezaměňovat s výše popsanou výměnou Němců za Srby v případě připojení Lužice k Československu. S podobným návrhem se i na exilovou vládu obrátil v srpnu 1941 ÚVOD: „... ÚVOD dotázal: „Budou vzkříšeni Lužičtí Srbové, nebo bylo by možno počítat alespoň s jejich výměnou za Němce?““ Detlev BRANDES, *Cesta k vyhnání. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*. Praha 2002, s. 111.

¹⁰⁴ Jiří KAPITÁN, *Srbská Lužice. Severozápadní hlídka slovanská*, Praha/Varnsdorf, s. 99.

¹⁰⁵ Tamtéž s. 100.

¹⁰⁶ Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung ...*, s. 246-248. V originále „Vorschläge für eine deutsch-wendische Zusammenarbeit in der Lausitz“ a „Vereinigung für eine deutsch-wendische Zusammenarbeit in der Lausitz auf breiter Grundlage.“

¹⁰⁷ Stráž severu, 25. dubna 1947, s. 2.

4.2 Postupimská konference

Postupimská konference se konala v době od 17. července do 2. srpna 1945. LsNV se obracel s vírou na československou vládu a hledal u ní oporu, zároveň cítil ale její nejistotu: „V Postupimi bude rozhodována o nových hranicích Něm a tudíž i o našem osudu. Na L vzniká neklid a nejistota aneboť dosud nebylo jasně od československé vlády nám sděleno co hodlá v naši věci podniknout a jakým způsobem chce nebo nemůže zastupovat naše zájmy. Dáváme přednost Československu proto, že zde máme tradiční styky a náš lid věří, že by pod Československem mohl se nejlépe vyvíjet.“¹⁰⁸

Postupim přinesla Národnímu výboru a jeho příznivcům veliké zklamání, protože záležitost Lužice nebyla ani předložena. Národní výbor poslal totiž Stalinovi žádost, aby přednesl požadavek připojení Lužice k ČSR na konferenci.¹⁰⁹ Stalin žádosti nevyhověl. Z hlediska Lužice se zde projednával ale jiný důležitý bod, a to západní hranice Polska. Polsko mělo ve své správě část Pruska a Lužice až po řeky Odru a Nisu. A právě toto území mělo připadnout nově tvořícímu se polskému státu jako kompenzace za ztracená území na východě. Bývalá východní území měla již navždy zůstat připojena k SSSR. Na konferenci bylo rozhodnuto, že německá území na východ řeky Odry až k ústí západní Nisy k československým hranicím nespádá pod správu SSSR a až do konečného stanovení polských západních hranic budou pod polskou správou. Proto neměla být považována za část sovětského okupačního pásma.¹¹⁰ Z čehož tedy vyplývá, že tato bývalá německá území, oproti ostatním částem, nebyla okupovaná.

Protože po skončení konference se o spolupráci s lužickými Srby začínají zajímat němečtí komunisté (KPD), lze se domnívat a i z dokumentů vyplývá, že jim spolupráce byla „doporučena“ sovětskými okupačními orgány. Spolupráce mezi KPD a „Domowinou“ byla

¹⁰⁸ Citát obsahuje gramatické chyby. SÚA UPV - B kart. 972 sign. 1281/4.

¹⁰⁹ Rudé právo, 25. července 1945, s. 12.

¹¹⁰ Dějiny diplomacie 1939-1945, Praha 1979, s. 578.

více problematická než prospěšná. Ani počáteční spolupráce se SED nebyla pro lužické Srby jednoduchá. Sovětský Svaz nepodporoval snahy Lužickosrbského národního výboru o připojení k ČSR a politika „Domowiny“ mu jistě byla bližší.¹¹¹

4.3 Vývoj vztahů mezi Lužickosrbským národním výborem a „Domowinou“ v letech 1946-1948

Po pro LsNV neúspěšné Postupimské konferenci a neochotě československé vlády řešit samostatně lužickosrbskou otázku se LsNV rozhodl zesílit aktivity na mezinárodním poli. I proto jmenovala 2. ledna 1946 LsNR v Budyšině svého člena Jurije Cyže svým zmocněncem pro Československo. Byl pověřen vedením kanceláře „Lužickosrbského národního výboru v Budyšině, expositura v Praze“.¹¹² Dále ustanovila LsNR pověřence pro zastupování lužických zájmů pro Polsko, Jugoslávii, Sovětský Svaz a Francii. Pro Polsko byl jmenován Ježko, pro Jugoslávii Jurij Rjenč a do Moskvy byl poslán Vičas, který předtím působil ve službách československé tiskové kanceláře a repatriačních úřadů v Palestině.¹¹³

V lednu 1946 vyslala svou delegátku Martu Cyžovou na londýnské zasedání OSN. Pro tuto příležitost bylo vypracováno nové memorandum. V něm se prosazuje již jen myšlenka na připojení k Československu. Je zajímavé, že se na vytvoření memoranda podílelo československé ministerstvo informací.¹¹⁴ Cyžová se nesnažila skrýt zklamání z československého postoje a kritizovala chladnost československého velvyslance v Londýně. Jan Masaryk dokonce žádal ministerstvo, aby ji do Londýna nepustilo. Cyžová se sice do Londýna dostala, ale českoslovenští diplomaté ji řekli, že „se úředně nemohou ztotožnit s její

¹¹¹ Srovnej Karel KAPLAN, *Pravda o Československu*, s. 78-81 a SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

¹¹² Kancelář se nacházela v Praze I, Husova tř. č. 3. SÚA UPV - B kart. 972 sign. 1281/4.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ Tamtéž.

akcí, protože by vznikl dojem, že po touto akci se skrývá snaha ČSR dosáhnout územní zisky.¹¹⁵

Dalším mezinárodním výstupem byla konference ministrů zahraničních věcí čtyř velmocí. Konference se konala v červenci 1946 v Paříži. Sovětská delegace pozvala prostřednictvím delegace jugoslávské zástupce lužických Srbů. LsNV delegoval opět Cyžovou a redaktora Vičase. Oba navázali po příjezdu do Paříže spojení s ostatními slovanskými delegacemi. Nejvřeleji byli přijati delegací polskou, která jim dala okamžitě k dispozici vlastní kanceláře a umožnila jim vydání vlastního memoranda. Toto bylo delegáty předloženo kancelářím zahraničních ministrů. Francouzské kancelář jim sdělila, že se o Lužici určitě bude jednat. Jako doklad uvedli mapu sporných území, o kterých se mělo jednat na mírové konferenci. Tuto mapu vydalo francouzské ministerstvo informací a Lužice měla jednací číslo 6. Sovětský velvyslanec Bogomolov vyzval oba lužickosrbské delegáty, aby podobné memorandum předložili i zástupcům států sousedících s Německem, tzn. Belgii, Holandsku, Dánsku a Lucembursku se žádostí, aby je předložili svým vládám.¹¹⁶ V memorandu požadovali, aby se účastníci konference zabývali otázkou Lužice na půdě OSN a všechny slovanské státy jej měly jednohlasně podpořit. Cyžová i Vičas byli velice spokojeni. Velice pozitivně na ně zapůsobil právě Bogomolov. Zpráva podaná československými velvyslanci Hejdú a Noskem však ličí Bogomolovův postoj v jiném světle: „*Bogomolov mluvil jen obecně a slibil informovat Moskvu a sov. okupační velení v Berlíně o požadavcích a stížnostech Lužických Srbů. Zachoval rezervovanost, s níž sovětští zástupci o lužických záležitostech hovořili vždy a všude.*“¹¹⁷

Rovněž v červenci 1946 se LsNR obrátil na československou vládu s prosbou, která se týkala usazování odsunutých Němců: „...aby [československá vláda] zakročila u vrchního velitelství okupačních vojsk SSSR v Berlíně aby nebylo povoleno usazovat se odsunutým

¹¹⁵ AMZV, fond Německo 1945-1950, krabice 17, složka 3.

¹¹⁶ SÚA UPV - B kart. 972 sign. 1281/4.

¹¹⁷ AMZV, fond Německo 1945-1950, krabice 17, složka 3.

Němcům z ČSR a Polska 50km od hranic ČSR.¹¹⁸ Vláda reagoval jednoznačně, i když si problém poněmčování ryze srbských vesnic velice dobře uvědomovala: „Není možné zasahovat do zájmů SSSR, v Sasku jsou usazováni pouze specialisté - tkalci, ostatní jsou usazováni v Duryňsku. Určité procento sudetských Němců, kteří přešli hranice ilegálně bude nalezeno a část odsumuta patrně též na sever.“¹¹⁹

Další konference ministrů zahraničních věcí čtyř velmocí se konala v dubnu 1947 v Moskvě. V této době byly spory mezi LsNV a „Domowinou“ již ostře vyhraněné a „Domowina“ získávala podporu Moskvy. Na této konferenci chtěla mít „Domowina“ svého vlastního pozorovatele, což Moskva odmítla. Nechtěla o Lužici jednat. Podle SSSR se měla lužická otázka řešit až na mírové konferenci s Německem. „Domowina“ přesto připravila další memorandum, které obdržela sovětská okupační správa, ČSR, Polsko a Jugoslávie. Poprvé byla Jugoslávie požádána, aby předala memorandum Moskvě. Otázka Lužice se však přesně podle vůle Moskvy vůbec na konferenci neřešila.¹²⁰

Sovětská okupační správa nevydala žádné lužickosrbské organizace písemné povolení k činnosti. Veškeré aktivity byly pouze tolerovány. V první třetině roku 1946 začíná Sovětský Svaz podporovat realističtější politiku „Domowiny“.¹²¹ LsNV začíná být trpěn, a to díky své pozici, kterou získal v zahraničí, jinak by byl s největší pravděpodobností zakázán úředně již v této době. Ještě v dubnu 1946 československá vládní místa „vychází z názoru, že Lužickosrbský zemský národní výbor je nejvyšším orgánem národa Lužickosrbského. Za výkonný orgán Národního výboru jest považovati lužickosrbskou národní radu v Budyšině, která má tedy právo jmenovati representanty tohoto národního hnutí.“¹²² Ze zprávy vyplývá jednoznačná podpora LsZNV a jeho uznání.

¹¹⁸ SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ AMZV, fond Německo 1945-1950, krabice 18, složka 1a SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633..

¹²¹ Srovnej Karel KAPLAN, *Československo v poválečné Evropě*, Praha 2004, s. 31.

¹²² SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

Protože i československá místa byla informována, zřejmě se zpožděním, o sovětském postupu, o čemž svědčí i citát ze „Situační zprávy“, datovaný 7. června 1946: „*Situace v Lužici, která od měsíce března byla dosti nejasná ..., začíná se pomalu vyjasňovati... V březnu t.r. totiž sovětská komandatura v Budyšině vydala nařízení, podle které se Lužicko-srbskému Národnímu výboru a jeho výkonnému orgánu Lužicko-srbské národní radě zakazuje politická činnost. Tento zákaz byl pak ještě několikrát opakován. Organisaace tyto však nebyly rozpuštěny.*“¹²³ Jako jediná aktivní organizace zůstala tedy „Domowina“.

Sovětský Svaz se snažil získat podporu Němců pro své budoucí záměry. Alespoň tak si Němci vykládali, „že SSSR je proti osvobozeneckým snahám lužickým, že jeho podpora nepůjde dále, než aby Lužičané získali jakousi kulturní autonomii uvnitř Německa a že SSSR je proti dalšímu drolení území něm říše.“¹²⁴

K prvnímu ostrému střetu mezi „Domowinou“ a LsZNV došlo 12. října 1946 na schůzi jejich schůzi. Celé schůzi byl přítomen zástupce sovětského velitelství kapitán Kononov. Ten také podepsal všechny protokoly.¹²⁵ Hlavním předmětem jednání byl dopis předsedy Společnosti přátel Lužice v Praze, Vladimíra Zmeškala, na jehož základě neoprávněně odvolali 3 členové LsNR Jurije Cyže a nařídili likvidaci jeho kanceláře¹²⁶. Po diskuzi odešli tito tři členové ze schůze a prohlásili, že vystupují z Rady i ze LsZNV. V pětihodinové debatě určili zbylí členové směr budoucí politiky - hledat oporu v SSSR - a nekolaborovat s Němci.¹²⁷

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633 a SKA, Domowina 1945-1945-D II, Domowina und Nationalausschuß/Nationalrat 1945/46 – 1.1.B

¹²⁶ Tamtéž. „*Informace pro pana předsedu vlády: Lužickosrbská národní rada zaslala bez vědomí svého předsedy a bez předchozího souhlasu Ls. zemského nár. výboru československé vládě nótu ze dne 26. září 1946 v níž zděluje, že zrušuje svou kancelář v Praze a odvolává svého zástupce dr Jurie Cyže.*“

¹²⁷ Tamtéž. Členy byli: Jan Cyž, Landrat v Budyšině, Pavel Nedo, okr. školní inspektor a A.Černík

Hlasovalo se i o důvěře pražské pobočky. Při hlasování důvěry pražskému zástupci Jurijovi Cyžovi bylo 13 hlasů pro a tři se zdrželi hlasování. Proti nebyl nikdo. Totéž platilo i při rozhodnutí o zachování kanceláře v Praze.¹²⁸

Předsedou Janem Cyžem byla pak jmenována nová LsNR, v níž byli i zástupci Dolní Lužice.¹²⁹ V březnu 1947 se Jan Cyž pro nemoc vzdal svého úřadu. LsNR a LsZNV po něm vedl Karel Wirt.¹³⁰

„Domowina“ neuznala ani výsledek hlasování a ani jmenování LsNR. Proto svolala „svoji“ konferenci na 30. listopad, na které 276 účastníků schválilo dosavadní postoj „Domowiny“. 268 hlasovalo pro Neda jako předsedu „Domowiny“, zbylých 8 se zdrželo hlasování. Zde také vedení prohlásilo, že přebírá i politické závazky a že je tedy jediným, Sověty uznávaným orgánem. Došlo k formálnímu i personálnímu oddělení od LsNR.¹³¹

O velký rozruch se postarala LsNR 12. listopadu 1946. Spojenecké kontrolní komisi v Berlíně předala nově vydané mapy Lužice s memorandem ve třech jazycích, ve kterém autoři tvrdí, že *„Mezi srbským lidem je však nedůvěra k vedení DOMOWINY pro neslovanskou politiku.“*¹³² Volají také po úplné autonomii *„pro lužický národ a území.“*¹³³ Sovětské orgány se ihned dotazovali Československa a Polska, jestli věděly o memorandu. Oba státy byly překvapeny - o přípravě memoranda nic nevěděly. Zájem o dění projevil Američané, Britové i Francouzi. Moskva viděla v memorandu provokaci proti SSSR, ČSR, Polsku a Jugoslávii a tvrdila, že více škodí, než prospívá.¹³⁴

LsNR ostře nesouhlasila s politikou „Domowiny“, která uvítala získání licencí pro tisk a sovětskou podporu ve školství. LsNR 6. března 1947 dokonce prohlásila v rozhovoru se

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž. „Předseda: farář Jan Cyž, 1. místopředseda Michal Nawka, předseda Slovanského výboru, 2. místopředseda Jurij Rjenč, zástupce pro Jugoslávii, pro zahraniční politiku dr. Marka Cyžewa, členové (župani) Lubjenski, Fr. Natus, Karel Wirth, Krawc-Lemišewski, spisovatelka Mfina Witkojo.“

¹³⁰ SÚA UPV - B kart. 972 sign. 1281/4.

¹³¹ AMZV, fond Německo 1945-1950, krabice 18, složka 1.

¹³² SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ AMZV, fond Německo 1945-1950, krabice 18, složka 1.

zástupci československé vojenské mise, že je „... *proti politice SSSR a v krajním případě pro ilegální činnost*.“ O aktivitách „Domowiny“ hlásila, že povedou ke konci Lužice.¹³⁵

Na základě známých fakt lze říci, že „Domowina“ postupně získávala podporu sovětských orgánů a její politický vliv tak sílil. Oproti tomu Lužickosrbský národní výbor (v říjnu 1945 přejmenovaný na Zemský lužickosrbský národní výbor) vliv ztrácel. Lužickosrbská národní rada (jako organizace) byla počátkem roku 1948 sovětskou okupační správou zakázána. Příslušná ministerstva v Československu se tuto skutečnost dozvěděla v březnu téhož roku. Ministerstvo vnitra navrhovalo - vzhledem k tomu, že v Praze existovala pobočka LsNR - donutit k vycestování, popř. vyhostit její členy z ČSR. Úřad předsednictva vlády proti zamýšlenému postupu nic nenamítal.¹³⁶

LsNR podala 28. ledna 1948 pamětní spis Kontrolní radě a politickému poradci a velvyslanci Semjonovovi poslední pamětní spis. Tvrdí se v něm, že „*Lužickosrbské národní radě se křivdí, je to jediná lužická organizace, bránící se proti usídlování Němců, odsunutých z Československa a Polska na Lužici. Národní rada žádá, aby tito noví usídlenci byli odsunuti dále do vnitra sovětského záboru.*“¹³⁷ Ministerstvo zahraničních věcí považovalo tento akt za „nezodpovědný“ a „poškozující zájmy Lužičanů“.¹³⁸ Jedná se pravděpodobně o poslední, zoufalý, čin LsNR, který nenašel již žádnou pozitivní odezvu. Československé úřady nepovažovaly již ani za nutné tajit svůj postoj. Dříve byla veškerá důležitá jednání vedena jako tajná, vyjádření ministerstva zahraničních věcí z 29. ledna již utajeno nebylo.

„Domowina“ vyjednávala se SED od února 1947 o lužickosrbských právech. SED ještě ten samý měsíc prohlásila, že se ústavou zasadí o prosazení lužickosrbských práv. Dr. Jan

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ SÚA MV fond 127/1, kr. 1, i.č. 23, č.j. 102.

¹³⁷ SÚA UPV - B kart. 972 sign. 1281/4.

¹³⁸ Tamtéž.

Cyž obdržel 31. května licenci na značku „Domowina“, pod kterou mohl provádět vydavatelskou činnost.¹³⁹

21. června 1947 se obrátila „Domowina“ na okupační úřady s prosbou, aby byla písemně uznána jako „*organizace zastupující kulturní, sociální a hospodářské zájmy Srbů v Horní a Dolní Lužici*“.¹⁴⁰

Díky snahám „Domowiny“ mohla SED předložit v saském zemském sněmu návrh zákona, který by zaručoval Srbům jejich kulturní a politická práva. V zemském sněmu se o zákoně dlouho diskutovalo, zejména pravicové strany vystupovaly proti přijetí zákona. Zákon byl přijat 23. března 1948 na 41. zasedání saského zemského sněmu. Zákon zaručoval Srbům práva menšin a měl Srby chránit před diskriminací.¹⁴¹ Zákon platil pouze v Sasku, tedy na území Horní Lužice. V Brandenbursku, tím v Dolní Lužici, byl přijat stejný zákon až 20. ledna 1949.¹⁴²

¹³⁹ Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung 1945-1948 zwischen Selbstbehauptung und Anerkennung*, Bautzen/Budyšin 1998, s. 163.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 164.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 171. Jiří Mudra nevidí postavení lužických Srbů jako národní menšiny. „*Národní menšina je etnikum žijící ve státě, tvořené ... jiným, početnějším etnikem. Národní menšina má oporu ve státě tvořeném tímž etnikem. ... Postavení Lužických Srbů je jiné. Jsou autochtonní, původní obyvatelé nynějšího ... území.*“ Česko-lužický věstník 2/2004, s. 18.

¹⁴² Tamtéž, s. 222.

5. Československá podpora lužických Srbů

V textu bylo již několikrát zmíněno, že Československo podporovalo lužické Srby, a že se zajímalo o dění v Lužici. Pomoc měla různou formu, od posílání nepotřebných protektorátních praporů do Lužice, organizování finančních sbírek, rozhlasového vysílání, až po zřízení lužicko-srbských škol na našem území. Československá veřejnost podporovala a se zájmem sledovala dění okolo Lužice.

5.1 Společnost přátel Lužice

Společnost přátel Lužice¹⁴³ vznikla na počátku 30. let minulého století reorganizací česko-lužického spolku. Spolek byl založen v roce 1907, v jeho čele stál tehdy Adolf Černý. Tehdy se spolek jmenoval „Lužickosrbské tovaryšstvo v Praze“. SpL neměla pobočku pouze v Praze, ale i v dalších městech v Čechách a na Moravě, měla celkem 17 středisek.¹⁴⁴ Po německé okupaci v roce 1939 byla společnost úředně dne 2. prosince rozpuštěna a řada jejích členů poslána do koncentračních táborů. Po válce došlo k obnově společnosti v čele s Vladimírem Zmeškalem.

V mnohých městech byly zakládány pobočky „Společnosti přátel Lužice“. SpL vydala v červnu 1945 prohlášení, ve kterém požadovala připojení Lužice k ČSR těmito slovy: *„Připojení Lužice k nám musí být provedeno, aby byly odčiněny staleté křivdy, páchané na malém národě v srdci Evropy.“*¹⁴⁵

SpL zorganizovala v Praze na Staroměstském náměstí největší manifestaci za podporu Lužičanů pod názvem „Za svobodu Lužice a spravedlivé hranice“. Tato manifestace se konala v úterý 24. července 1945.¹⁴⁶ K manifestujícím promluvil Zdeněk Nejedlý. Vedle Nejedlého také místopředseda vlády Josef David, který pronesl následující slova: „... jejich

¹⁴³ Dále také SpL.

¹⁴⁴ Jiří KAPITÁN, *Srbská Lužice. Severozápadní hřídka slovanská, Praha/Varnsdorf*, s. 103.

¹⁴⁵ Stráž severu, 23. červenec č. 47/1945, titulní strana.

¹⁴⁶ Viz např. Stráž severu, 26. červenec č. 50/1945, titulní strana, Svobodné slovo, 25. července 1945, titulní strana, Rudé právo, 25. července 1945, titulní strana, Právo lidu, 25. července 1945, titulní strana.

svoboda [lužických Srbů] bude úplná teprve tehdy,... až bude příští vývoj lužických Srbů zaručen nezávislostí, kterou jim může dát jen úplné oddělení od těch, kdo je po generace zotročovali.“¹⁴⁷ Na jednom z transparentů čteme slogan „*SILNÁ ČSR JEN S LUŽICÍ A SLEZSKEM*“, vidět jsou i další, bohužel, na fotografiích nečitelné slogany o Lužici.¹⁴⁸ David také přečetl memorandum Národního výboru v Budyšinu, kritizoval pasivní chování vlády k lužicko-srbské otázce a požadoval po ní, aby zaujala jednoznačné stanovisko.¹⁴⁹

Manifestace se konaly i v dalších městech, a to až do září 1945. V Plzni byla manifestace za připojení Lužice zorganizována místním ONV již na úterý 9. července odpoledne. V Liberci a v Turnově se manifestovalo v neděli 2. září. Na Pláních u Liberce byla dokonce v devět hodin večer zapálena hranice „svobody a bratrství“. Ohně měly hořet po celé republice. Poslední ohlášené shromáždění na podporu Lužice se sešlo v Jablonném v Podještědí v neděli 9. září.¹⁵⁰ Masové demonstrace přiměly vládu, aby se vyjádřila: „*Vláda Československa se staví za jeho [LsNV] požadavky a věří, že jeho spravedlivá věc a svatá věc v dnešní historické době zvítězí...*“¹⁵¹ Toto veřejné vládní prohlášení bylo možná míněno upřímně, ale již brzy se ukázalo, že vláda se nebude snažit o připojení Lužice k Československu.

V obnovené Spl byl do čela zvolen Vladimír Zmeškal, který se svými spolupracovníky okamžitě po osvobození republiky zahájil její další činnost. Jednatel byl zvolen Jindřich Černý. Spl sídlila zpočátku na adrese Praha I, Skořepka 9. Pozdějším sídlem se stala Revoluční třída 26 v Praze-Smíchově.¹⁵² Pro zajímavost je uveden inzerát z novin: „*Společnost přátel Lužice (Praha I., Skořepka 9) vybízí všechny, kdož mají zájem na její práci, která je dnes zvláště aktuální, aby se stali jejími členy. Roční příspěvek 24 K, jednou*

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Stráž severu, 29. červenec č. 53/1945, titulní strana.

¹⁴⁹ Karel KAPLAN, *Pravda o Československu 1945-1948*, s. 79.

¹⁵⁰ Stráž severu, 11. července č. 38/1945, 5. září č. 83/1945, 6. září č. 84/1945, 12. září č. 90/1945.

¹⁵¹ Právo lidu, 25. července 1945, titulní strana.

¹⁵² K historii a činnosti Spl viz Zdeněk BOHÁČ, *České země a Lužice*, Tišnov/Budyšín 1993, s. 64-66.

provždy 500 K, spolky, Národní výbory a vůbec právnické osoby 100 K, jednou provždy 1000 K.¹⁵³

V rámci SpL byl ustanoven „Ústřední výbor pro pomoc Lužickým Srbům“, jehož předsedou byl tehdejší předseda sněmovny David. Výbor se staral o hospodářskou a finanční pomoc, do Lužice zaslal např. jízdní kola, rádia, chovná kuřata, atp. Jeho kulturní sekce zajišťovala vysílání lužickosrbských půlhodinek a informovala o dění na Lužici.¹⁵⁴

Dne 1. ledna 1946 bylo obnoveno pod patronací SpL vydávání časopisu „Lužicko-srbský věstník“¹⁵⁵, který vychází dodnes.¹⁵⁶

V roce 1948 měla SpL přes 10 000 členů.¹⁵⁷ Ačkoliv nelze říci, kolik členů bylo v evidenci v roce 1945 a i v dalších letech, lze tento počet považovat za úctyhodný.

5.2 Rozhlas

Další podporou pro lužické Srby bylo rozhlasové vysílání z Prahy v (zřejmě pouze v horně-) srbštině. Rozhlas vysílal na stanici „Praha II“ dvakrát týdně „Lužickosrbskou půlhodinku“, první zmínka o pořadu pochází ze září 1945.¹⁵⁸ Kdy vysílání skončilo, se podle dosavadního stavu bádání nedá říci. Poslední známý program je z června 1947.¹⁵⁹ Zarážející je, že Beno Cyž ve své práci *„Die DDR und die Sorben“* tvrdí, že československý rozhlas začal vysílat srbsky až k 20. červnu 1946.¹⁶⁰ Tento rozpor není možné momentálně uspokojivě vysvětlit. Beno Cyž se odvolává na časopis „Nová Lužice“, dvojčíslo 1-2 z roku 1948. Zřejmě došlo k pomýlení, archivně se nepovedlo dohledat počátek vysílání, ale autor této práce se přiklání k zahájení roce 1945, kdy byla podpora nejsilnější. Prostor v éteru

¹⁵³ Stráž severu, 17. června č. 19/1945, s. 5.

¹⁵⁴ M. JUNGSMANN, *České spolky pro styk se slovanskými zeměmi*, in: Jednotou Slovanstva k míru, Praha 1948, s. 180.

¹⁵⁵ Beno CYŽ, *Die DDR und die Sorben*, Bautzen 1969, s. 87.

¹⁵⁶ Došlo ke změně názvu na „Česko-lužický věstník“, vychází měsíčně.

¹⁵⁷ M. JUNGSMANN, *České spolky pro styk se slovanskými zeměmi*, in: Jednotou Slovanstva k míru, Praha 1948, s. 180.

¹⁵⁸ Stráž severu, 12. září č. 90/1945, s. 3.

¹⁵⁹ Stráž severu, 28. červen č. 153/1947, s. 3.

¹⁶⁰ Beno CYŽ, *Die DDR und die Sorben*, Bautzen 1969, s. 97.

dostali lužičtí Srbové již několikrát předtím, od druhé poloviny června 1945. Ovšem tehdy toto vysílání nebylo pravidelné.¹⁶¹

Prolužičtí aktivisté chtěli zřídit vysílač ve Varnsdorfu, jenže k tomu nikdy nedošlo. „Úmysl zřídit ve Varnsdorfu samostatnou vysílací stanici pro Lužičany, jež by nebyla rušena silnými vysílači berlínskými, nepodařilo se dosud prosadit pro negativní stanovisko ministerstva pošt.“¹⁶²

Není bez zajímavosti, že se vysílání stalo i důležité v boji mezi „Domowinou“ a Lužicko-srbským národním výborem. K incidentu došlo dokonce dvakrát, poprvé 20. nebo 21. září 1946¹⁶³ a podruhé začátkem března 1947. Předmětem incidentu bylo napadání LsNR a LsNV stoupencem „Domowiny“. Incident vyšetřovala československá policie, výsledky šetření nejsou k dispozici.

Hlasatelem rozhlasu byl Jurij Měrcink¹⁶⁴, příslušník „Domowiny“. „Měrcink ohlásil zprávy z Lužice o protiprávním postupu předsedy Jany Cyže a Dra Jurije Cyže a lužickosrbské národní rady a národního výboru. [...] Lužickosrbská národní rada a výbor nemá žádnou důvěru lidu srbského ani sovětských úřadů okupačních. ... jediné organizace může mluvit za srbský národ.“¹⁶⁵ Toto je citát z policejního výslechu jednoho ze dvou svědků, českého studenta Vratislava Vojtíška.

Druhý incident se týkal kritiky vystoupení divadelní skupiny župy Michał Horník, která vystupovala na zájezdu v Čechách. Podobné kritické zprávy se objevily i v „Našich nowinach“, které vydával a redigoval též Měrcink.¹⁶⁶ Podle Lužickosrbské národní rady bylo vystoupení vlídně přijato obecnstvem i kritikou.

¹⁶¹ Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung 1945-1948 zwischen Selbstbehauptung und Anerkennung*, Bautzen/Budyšin 1998, s. 46.

¹⁶² Porada o otázkách lužicko-srbských. konaná v MZV dne 2.května 1946, citát Dr. Šebora, zástupce min. informací. SÚA ÚPV - B, kart. 972 sign. 1281/4.

¹⁶³ Údaje se v archivních materiálech liší, Srbové udávají 20. září, československé orgány 21. září.

¹⁶⁴ Jurij Měrcink (1914-1988). Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung...*, s. 331.

¹⁶⁵ Texty výpovědi a zprávy československých orgánů jsou uloženy SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

¹⁶⁶ Tamtéž.

Dne 29. dubna 1947 se konala na ministerstvu zahraničních věcí porada, které se účastnili zástupci ministerstva zahraničních věcí Dvořáček, Víšek, Lokay, vnitra Vavřík, informací Šebor a úřadu předsednictva vlády Matl. Předmětem jednání byly dva body: za první - situace na Lužici a za druhé: stanovisko k některým otázkám lužicko-srbským. Při projednávání druhého bodu přítomní navrhli „*případné odvolání p. Měrcinka z rozhlasu a nahrazení p. Wenkem.*“¹⁶⁷

Měrcink byl československým úřadům znám. Měl se stát předsedou organizace „Domowina“. Tato organizace viděla svůj vzor v „Domowině“ v Lužici. Na československém území žilo tehdy zhruba 700-800 lužických Srbů¹⁶⁸, „Domowina“ se o ně pod Měrcinkovým vedením měla starat. Ministerstvo zahraničních věcí uvedlo 26. března 1947 v důvěrném spisu, že nepovažovalo za vhodné, aby Měrcink, vzhledem ke zmíněným konfliktům a „*nehledě k jeho mládí a nezkušenosti*“, byl předsedou československé „Domowiny.“ (Více informací o československé „Domowině“ viz kapitola 5.5)¹⁶⁹.

5.3 Tiskoviny

„Domowina“ požádala již v roce 1945 sovětskou správu o vydání licencí, potřebných jak pro vydávání tiskovin, tak pro lužickosrbské nakladatelství. Licence byla slíbena až počátkem roku 1947. Sovětská vojenská správa v Německu ji udělila teprve 31. května 1947.¹⁷⁰ Tato licence byla určena pro vydávání deníku „Nowa Doba“ v Budyšínu. Deník mohl vycházet v počtu 20.000 výtisků v rozsahu 4 stran. Československá příslušná úřední

¹⁶⁷ Zřejmě se jedná o faráře Cyrila Wjenka (1882-1971), který používal v Čechách podobu jména Cyril Weňk. Srovnej Peter SCHURMANN, *Die sorbische Bewegung...*, s. 333. Citace dokumentu z SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

¹⁶⁸ Melichar uvádí 700-800 lužických Srbů na území ČSR, Melichar Šatava okolo 1000. Srovnej Leoš ŠATAVA, *Lužičtí Srbové v severních Čechách od roku 1945 do současnosti*, in: Český lid 73, s. 18-23. Praha 1986 a Jaroslav MELICHAR, *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*, 1990 nepublikováno, SOkA Liberec. Autor považuje za hodnověrnější Šatavovy údaje.

¹⁶⁹ SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

¹⁷⁰ Pod číslem 300. Tamtéž.

místa se snažila pomoci časopisu dodávkou papíru a použitých tiskařských strojů. V Rumburku se nacházely lužicko-srbské tiskařské potřeby, které tam za okupace dovezli Němci. Části tiskárny „Serbske Nowiny“ z Budyšinu, která byla zabavená gestapem v roce 1937, se dostaly za války až do Bratislavy, jednalo se celkem o 32 strojů.¹⁷¹

Výše zmíněná tiskárna v Rumburku tiskla materiály pro Lužici. Není jasné o jakou tiskárnu se jedná, ale autor se domnívá, že by mohlo jít o tiskárny Haase v Rumburku.¹⁷² Zřejmě právě zde byly tištěny knihy a časopisy pro Lužici. Později, od 16. listopadu 1945, se stal lužický Srb Pavel Krječmar¹⁷³ národním správcem této tiskárny. „Domowina“ dostala příslib, že jí tato tiskárna bude předána. V červnu 1946 se pak „Domowina“ obrátila na předsednictvo vlády a ministerstvo průmyslu, aby jim byla předána slíbená tiskárna v Rumburku a povolen vývoz strojů a tiskařského materiálu do Lužice.¹⁷⁴

Na ministerstvu zahraničních věcí se 2. května 1946 konala porada o „otázkách lužicko-srbských“. Na této poradě referoval Šebor, zástupce ministerstva informací, že podpora spočívá *„především ve vydávání různých informačních tisků, brožur a knih, zvláště pro děti, v jazyce lužickosrbském, ve spolupráci na vypracování memoranda po zasedání Spojených Národů v Londýně...“* Ministerský rada J. Chmelař, přednosta III. odboru min. zahraničních věcí¹⁷⁵ poznamenal, že *„Mladá Fronta měla v programu vydávat pro Lužičany mutační list, což však narazilo na překážky u sovětských okupačních úřadů.“*¹⁷⁶

V Praze vycházel lužickosrbský časopis „Naše Nowiny“. Časopis vydávali studenti organizovaní ve spolku „Serbowka“.¹⁷⁷ První číslo bylo vydáno 15. srpna 1946 a mělo být čtvrtletníkem. Celkem vyšla pouhá 4 čísla.¹⁷⁸

¹⁷¹ Tamtéž. Stroje a typy byly dodány na Slovensko zřejmě proto, že Slovensko, jako německý satelit, mohlo vše odkoupit a upotřebit pro tisk slovenských materiálů.

¹⁷² Tiskárna Haase, Stalinova 9, Rumburk. SÚA ÚPV - B, kart. 972 sign. 1281/4.

¹⁷³ Pawoł Krječmar (1898-1979) vyučený sazeč, sekretář Domoviny v letech 1924-1937). 18. dubna 1945 měl nastoupit do Volkssturmu, ale utekl za svým bratrem Mikławšem do Prahy. s.43.

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ Předseda porady.

¹⁷⁶ SÚA ÚPV - B, kart. 972 sign. 1281/4.

¹⁷⁷ Viz níže.

Československá veřejnost byla o dění v Lužici velice často informována jednak denním tiskem, částečně rozhlasem a také poměrně bohatou publikační činností. Tak např. časopis „Zeměpisný magazín“ přinesl v roce 1946 dvě obsáhlé reportáže o Lužici¹⁷⁹, které seznamovaly čtenáře s historickým vývojem Lužice a se současným stavem země. V roce 1948 přinesl podobný článek vlastivědný časopis Bezděz.¹⁸⁰

V červenci 1947 rozesílalo ministerstvo zahraničních věcí na různá místa tajné zprávy o Lužici. Obsahem zpráv byly většinou 3 kapitoly – hospodářský stav země, nálada obyvatelstva a postoj sovětské okupační zprávy, popř. doporučení československé vojenské mise ohledně kroků vůči lužickým Srbům. Zpravodajský odbor ministerstva zjistil za první pololetí roku 1947 celkem 68 zpráv o lužických otázkách.¹⁸¹

Po válce začala také vycházet různá knižní díla, která měla informovat o „nejmenším slovanském národě“, jak jsou též lužičtí Srbové nazýváni. Publikační činnost o Lužici byla v Československu bohatá již před válkou¹⁸², nyní se na tuto tradici navázalo. V poměrně krátké době se objevilo několik knih o historii a současném vývoji obou Lužic. Jejich seznam předkládá autor v následující tabulce, která však nemusí být kompletní:

TABULKA č. 1 Literatura 1945-1949 (řazeno podle roku vydání)

PŘÍJMENÍ, Jméno autora	Název titulu	Místo a rok vydání
KAPITÁN, Jiří	Srbská Lužice. Severozápadní hlídka slovanská.	Varnsdorf 1945.
	Za svobodu Lužických Srbů I. Sbíрка dokumentů z května-června 1945.	Praha 1945.
ČERNÝ, Adolf	Lužická otázka.	Praha 1945.
ČERNÝ, Adolf	Handrij Zejleř. Výbor písní	2. vyd. Praha 1945.
NOVOTNÁK, Miliduch	Lužičtí Srbové.	Kosek 1945.
ZMEŠKAL, Vladimír	Lužice v obrazech.	Praha 1945.
PÁTA, Josef	Lužice.	Praha 1946.
NEUSTUPNÝ, Jiří	Pravěké dějiny Lužice.	Praha 1946.
DAVID, Josef	Lužičtí Srbové.	2. vyd. Praha 1946.
ČERNÝ, Adolf	Lužická otázka.	2. doplněné vyd.

¹⁷⁸ Beno Cyž, *Die DDR und die Sorben*, Bautzen 1969, s. 103.

¹⁷⁹ Zeměpisný magazín 9-10/1945 a 11-12 1945.

¹⁸⁰ Bezděz 5/1946. Jedná se o časopis, který vycházel již před válkou a vychází dodnes v České Lípě.

¹⁸¹ SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

¹⁸² Viz např. seznam literatury v Jiří KAPITÁN, *Srbská Lužice. Severozápadní hlídka slovanská*, Varnsdorf 1945 s. 129.

		Praha 1946.
KAPITÁN, Jiří	Sčítání lidu v Lužici (1946). Lužica.	Praha 1947. Praha 1947.
	Dnešní Lužice: sbírka informačních statí o Lužických Srbech.	Praha 1947.
	Memorandum Lužických Srbů konferenci čtyř ministrů zahraničí v Moskvě.	Praha 1947.
TŘÍMANSKÝ, Václav	Byl jsem v Lužici!	Plzeň 1947.
ZMEŠKAL, Vladimír	Petr Bezruč a Lužice, k osmdesátým narozeninám národního básníka.	Praha 1947.
KRAVC, Bjarnat	Być abo njebyć / Být či nebýt, klawěrna episoda za dwě rucy	Varsdorf 1947.
MORÁVEK, Ant.- ZMEŠKAL, VI.	Lužický dům v Praze 1728 - 1948.	Praha 1948.
MOHELSKÝ, Vladimír	Mluvnice hornolužické srbštiny a slovník hornosrbsko-český / Rěčnica hornjołužiskeje serbsčiny a slownik hornjoserbsko-česki.	Olomouc 1948.
MICHALJOV, Boris	Budoucnost Lužických Srbů. 8 písní pro jeden hlas s průvodem klavíru. Lužickosrbská hudba I.	Praha 1949. Praha 1949.

5.4 Pomoc ve školství

Československá pomoc lužickosrbskému školství je fenomén, který nemá ve světě obdoby. Vzniklo mnoho projektů na založení škol určených výhradně studentům z Lužice. Mimo to navštěvovalo několik lužickosrbských studentů české školy. Lužickosrbské školy na československém území fungovaly od roku 1945 a poslední gymnázium bylo zrušeno v roce 1951. Současný stav bádání nedovoluje sestavit přesný výčet škol, údaje se rozcházejí, o některých institucích se zmiňuje jen krátkou poznámkou či zprávou tisk.

Dne 1. října 1945 byly na celé Lužici otevřeny obecné školy srbské i německé, s výjimkou těch míst, která byla válkou úplně zničena.¹⁸³ Přesto v prosinci čteme v českém tisku stesky - „Všemi myslitelnými příčinami bylo nám znemožněno otevřít větší počet škol na Lužici.

¹⁸³ Lužice byla silně zasažena boji, ovšem ne jako celek. Byla místa válkou zničená, jiné obce nebyly válkou zas tak silně poničeny. K bojům v Lužici více viz Tomáš JAKL, *Wojsko Polskie w Operacji Praskej*, in: *Historie a plastikové modelářství* 5, 6/1996, Jan CYŽ, *Wojowanje wo wuswobodzenje Lužicy za čas wulkeje bitwy wo Berlin 1945*. Budyšin 1975.

*Zásluhou pravých vlastenců, pravých to přátel všeho práva a slovanství, bylo nám umožněno vzdělat naši mládež, ..., na území sesterských zemí českých.*¹⁸⁴

Ústřední matice školská¹⁸⁵ založila 1. prosince 1945 „Spolkové lužickosrbské reálné gymnasium“ v České Lípě, a současně také jedno oddělení při měšťanské škole. Jeho založení všemožně podporoval Bohumil Kinský.¹⁸⁶ V České Lípě se podařilo v obou ústavech naplnit tři třídy, celkem se jednalo o 61 žáků. Ve školním roce 1946/47 byla první třída umístěna do Varnsdorfu, druhá až čtvrtá byly v České Lípě.¹⁸⁷ Tamní městský národní výbor přidělil lužicko-srbské mládeži, dům v Pražské ul. č. 816. Na budově byl nápis „Lužicko-srbski studentski dom“.¹⁸⁸ Pro velký zájem o studium zřídila Okresní péče o mládež, která byla pověřena vedením domova, pobočku v Žižkově ulici.¹⁸⁹ Předseda vlády Fierlinger měl podle hlášení, která dostával tehdejší náměstek předsedy vlády Gottwald, „veliký zájem o věc Lužického Srbska ...a ve věci vysílá do Německa několik agentů. Jeden z nich, Minzberg, ...je stálou spojkou, mimo to má 2 agenty v České Lípě, z nichž jeden je ředitelem chlapecké školy.“¹⁹⁰

Nedostatek školních prostor vedl k tomu, že se gymnázium muselo přestěhovat do Varnsdorfu. Stěhování školy proběhlo ve dnech 16. prosince 1946 až 1. ledna 1947. Tři lužickosrbští žáci oktávy dokončili studium na českém gymnáziu.¹⁹¹

Ve Varnsdorfu se také konaly zemědělské a obchodní kurzy pro studenty z Horní Lužice. Od srpna 1946 se zde pořádaly kurzy pro lužickosrbské učitele.

Gymnázium zde působilo od 1. ledna 1947 a neslo název „Staškovo spolkové lužickosrbské reálné gymnasium Ú.M.Š.“ Existovaly čtyři třídy, ve kterých studovalo

¹⁸⁴ Stráž severu, 18. prosince č. 169/1945, s. 1.

¹⁸⁵ Dále jen ÚMŠ.

¹⁸⁶ SÚA ÚPV - B, kart. 972 sign. 1281/4.

¹⁸⁷ SOkA Česká Lípa fond Lužickosrbské gymnasium, kart. 18/5.

¹⁸⁸ Stráž severu, 25. března 73/1946, s. 3.

¹⁸⁹ Stráž severu, 29. června č. 148/1945, s. 4.

¹⁹⁰ SÚA, f. 100/24 (Klement Gottwald), sv. KSČ-ÚV 1945-1989.

¹⁹¹ SOkA Česká Lípa fond Lužickosrbské gymnasium, kart. 18/5.

celkem 82 studentů. Ředitelem byl jmenován Mikuláš Krječmar.¹⁹² K jeho ustanovení dalo ministerstvo školství a osvěty souhlas svým výnosem dne 17. ledna 1947. Ve školním roce 1947/8 bylo na zdejším gymnáziu zapsáno celkem 105 žáků a žákyň. Učební osnovy souhlasily podle ÚMŠ zcela s učebními osnovami, které byly předepsány pro státní reálná gymnázia. Tento školní rok začal incidentem se sovětskými okupačními orgány v Sasku, které nechtěli podle informací ministerstva vnitř, pustit studenty do ČSR. Ve zprávě ministerstva se mj. praví, že „*nehodlají prý Rusové podporovati jakoukoliv emigraci z Německa do Československa Lužicko-Srbských studentů a poukazují na to, že má každý zůstatí v tom státě, kam je příslušný.*“¹⁹³ Až do 1. září 1948 bylo gymnázium soukromé, jeho provoz financovala ÚMŠ.

Od nového školního roku se gymnázium stalo pobočkou státního reálného gymnasia v Rumburku. Na škole působilo celkem 21 učitelů a učitelek, 15 z nich bylo lužickými Srby.¹⁹⁴

Od září 1949 byly dvě třídy přesunuty na gymnázium F.X.Šaldy do Liberce. V Liberci byli žáci ubytováni na adrese Sokolská 13., dívky v Jestřábí ulici č. 6.¹⁹⁵ Školní rok 1949/50 byl pro lužickosrbské studenty v ČSR poslední.

K zestátnění „Staškova spolkového lužickosrbského reálného gymnasia Ú.M.Š. došlo zpětně s platností od 1. září 1948. ÚMŠ podala sama návrh na zestátnění, s tím, že vyučování bude vedeno v českém jazyce, avšak některé předměty bude možno nadále vyučovat v lužické srbštině. Kvůli pozdnímu příjezdu studentů z prázdnin, důvod není znám, začal školní rok opět později, a to až 14. září 1948.“¹⁹⁶

¹⁹² Prof. Dr. Krječmar, Mikławš [německá varianta jména Kretschmer Nikolaus] (1891-1967). Od roku 1906 žil v Praze, kde do roku 1920 studoval slavistiku a germanistiku. Od roku 1921 působil jako lektor srbského jazyka na UK. Po okupaci byl několikrát vyslýchán gestapem a byl suspendován. Od 6. ledna 1941 mohl ale vyučovat německý jazyk na pražských školách. Je jedním ze zakladatelů LSNV v Praze.

¹⁹³ SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

¹⁹⁴ SOKA Děčín, Lužicko-srbské gymnázium Varnsdorf 1945 až 1949, kart. 1.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ SOKA Děčín, Lužicko-srbské gymnázium Varnsdorf 1945 až 1949, kart. 1.

Mimo gymnázia se ve Varnsdorfu měla nacházet i zemědělská a obchodní škola pro lužickosrbské studenty,¹⁹⁷ bohužel se nepovedlo najít žádný další materiál, který by prozradil víc o činnosti těchto dvou institucí. Je možné, že novinový článek „povýšil“ obchodní, zemědělské a živnostenské kurzy, pořádané pro srbský dorost, na školu. Tyto kurzy navštěvovalo okolo 120 žáků.¹⁹⁸ V roce 1947 bylo na gymnáziu, obchodní škole, učitelském, zemědělském a obchodním kurzu přihlášeno celkem 312 studentů a žáků.¹⁹⁹

V Liberci měl vzniknout „učňovský domov Lužických Srbů“, který měl spravovat národní podnik České vlnářské závody.²⁰⁰ Realizaci a další činnost tohoto podniku se autorovi bohužel nepovedlo zjistit.

Na samotném gymnáziu docházelo zřejmě i k jistému druhu „čistek“ jak v profesorském, tak ve studentském sboru. Z vyučujících byl „Domowinou“ v Budyšině postižen a zbaven místa profesor Bjarnat Rachel²⁰¹, který vyučoval na gymnáziu ve Varnsdorfu a na jeho místo nastoupil Max Michalek z Bolbrce. Proti suspenzi se Rachel marně odvolával.

K důvodům jeho odvolání se dnes můžeme vyjádřit, ale je nutné udělat malou odbočku. LsNR, která na Lužici nemohla již v roce 1947 pracovat, protože ji sovětská okupační správa neuznávala, chtěla vytvořit organizaci mezi lužickými Srby, kteří žili na území ČSR. Tato organizace se měla jmenovat „Domowina“ a hlavním iniciátorem této akce byl vedle Pawoła Cyže i učitel lužické školy ve Varnsdorfu, Bernard Rachel.²⁰² Pawoł Cyž pracoval v Polsku do jara 1947. Československé ministerstvo zahraničí o něm napsalo následující: „[Pawoł] Cyž v nepochopení celé politické situace prováděl v Polsku protisovětskou politiku. Polské vládě vytýkal, že pro Lužici ničeho nedělá, že se bojí Sovětů. SSSR vytýkal, že nemá zájmu na Lužici a není vůbec lužickosrbské myšlenky nakloněn. ... vrátil se do Prahy ke svému bratru ... nyní

¹⁹⁷ Stráž severu 18.prosince, č. 169/1945, s. 1.

¹⁹⁸ Stráž severu, 25. března 73/1946, s. 3.

¹⁹⁹ Stráž severu, 1. května 102/1947, s. 5.

²⁰⁰ Stráž severu 203/1946, 5.září, s. 3.

²⁰¹ V českých dokumentech se objevuje i jako Bernard Rachel. Vyučoval srbský, český a ruský jazyk, matematiku, náboženství, dějiny, občanskou nauku. Na škole působil ve školním roce 1945/6 a 1946/7.

²⁰² SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

se údajně potuluje po území Československé republiky...²⁰³ Ministerstvo bylo právě tak dobře informováno i o nám již známém Bjarnatu Rachelovi: „Exponentem LsNr na našem území je též býv. učitel na lužickosrbském gymnasiu v Rumburku Bernard Rachel. O něm vyšlo najevo, že byl od r. 1937 členem NSDAP a dosud udržuje styky s osobami nacistického smýšlení. Na zákrok předsedy „Domowiny“ byl ... jako učitel propuštěn. Žije nyní ve Varnsdorfu a podniká akce, z nichž se dá usuzovati, že se zabývá myšlenkou vyvolat na našem území nové hnutí, zaměřené proti snahám „Domowiny“. Vzhledem k uvedenému bude Rachel v dohledné době vyhoštěn z území Československé republiky jako obtížný cizinec.“²⁰⁴

Celkem se mělo v ČSR vzdělávat a pracovat na 1000 lužických Srbů,²⁰⁵ přesný počet se vzhledem ke stavu dokumentů zřejmě nepodaří zjistit už nikdy. Část studentů žila v Československu i se svými rodiči, část jich byla do Československa poslána z Lužice. V Melicharově „Kronice“ dostali prostor i pamětníci. Jeden z nich, Bohumil Hynek, tvrdí, že „události února 1948 nezůstaly zřejmě bez vlivu na lužickosrbské studenty a učitele. ... lužickosrbský akční výbor vyhostil z ČSR některé studenty, jejichž „spolehlivost“ nebyla dostatečně prokázána.“²⁰⁶ Je pravdou, že několik studentů vystoupilo, ovšem těžko říct, z jakých důvodů, většina žáků a žákyň odešla podle dochovaných třídních knih v letech 1946-1947 (celkem 5 osob), 3 v letech 1948-1949. U dalších dvou žáků je poznámka „zast.“, kterou autor neumí vysvětlit. V třídních knihách se též objevují tužkou velice slabě psaná jména. U těchto žáků [?] však chybí další obvykle uváděné údaje o náboženství, nepovinných předmětech a případných přestupech.²⁰⁷

²⁰³ SÚA ÚPV- B, kart. 972 sign. 1281/4.

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ Srovnej Jaroslav MELICHAR, *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*, 1990 nepublikováno, SOKA Liberec a Zdeněk URBAN, *Česká pomoc lužickosrbskému školství (1945-1950)*, in: *Město a jeho kultura* Praha, Institut základů vzdělanosti UK 1994 [vyd. 1996], s. 20-28.

²⁰⁶ Jaroslav MELICHAR, *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*, 1990 nepublikováno, SOKA Liberec, příloha č. 7.

²⁰⁷ SOKA Děčín, Lužicko-srbské gymnázium Varnsdorf 1945 až 1949, kart. 1.

Mezi studenty Varnsdorfského gymnázia patřil i dnes významný spisovatel Jurij Koch²⁰⁸, jež vzpomínal na Jana Meškanka: „... školské poměry v tehdejším Německu byly velmi chaotické. Takže potom nešlo odmítnout agenty, kteří chodili po vesnicích a lákali mladé lidi, aby šli do Čech získat vzdělání. Jednou ... učitel Meškank mluvil s mou matkou, jestli by její chlapec nechtěl. Potom se řeklo ano.“²⁰⁹ V Čechách na gymnáziu se Koch naučil psát ve svém jazyce, v lužické srbštině.²¹⁰

V červenci 1947 informoval Nedo, který byl tehdy školním inspektorem okresu Budyšin, že „lužické školství [je] již při životě a s podporou sovětské správy se utěšeně rozvíjí.“²¹¹ Nedo vypovídá dále: „V okresu budyšinském existují 2 celé srbské školy obecné a 39 škol utraqistických. Mimo to bude povoleno lužické srbské gymnasium nižší. V okresu Kamjenc²¹² je to 10 škol utraqistických a bude zahájeno vyučování na 3 ryze srbských školách. V okresu Wojrecy²¹³: 30 škol utraqistických.“ Hlavní problém viděl Nedo v nedostatku učitelů a jejich nízké kvalifikaci. O tomto problému byly informovány sovětské úřady, které jim údajně odpověděly, že „to nevadí, my jsme začínali zrovna tak, jen pokračujte.“ Sovětské okupační úřady navrhly, aby si lužičtí Srbové zřídili mateřské školy. V Německu to byla naprosto nová instituce a Srbové se jí podle Neda chopili velmi rádi²¹⁴.

Dalším bílým místem je působení lužickosrbských studentů v Praze. V září 1945 se vydala skupina studentů, po dohodě s československými orgány, za studiem do Prahy. Po jejich příjezdu založili, či lépe řečeno obnovili, činnost spolku lužické mládeže „Serbowka“.²¹⁵ Studenti začali vydávat vlastní časopis „Naše Nowiny“ (viz výše). O jejich dalších aktivitách v Praze není nic dalšího známo.

²⁰⁸ Jurij Koch ztvárnil své vzpomínky na školní léta v ČSR ve svém románu *Nawróť sonow*, Budyšin 1983.

²⁰⁹ Televizní rozhovor s Jurijem Kochem, ČT2, 2. květen 2003.

²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

²¹² Německy Kamenz.

²¹³ německy Hoyerswerda.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Beno CYŽ, *Die DDR und die Sorben*, Bautzen 1969, s. 82.

5.5 Ostatní

Lužičtí Srbové žili v Československu ve třech centrech. Asi nejvíce se jich usadilo nejbližší Lužici, ve šluknovském výběžku. Další část pobývala v Praze a třetí velká skupina se usídlila v Sokolově.²¹⁶

Lužičtí Srbové si založili organizaci, která je na území ČSR sdružovala, starala se o jejich národně-osvětovou výchovu, měla hájit i sociální a zdravotní zájmy členů a podporovat styky s československou veřejností.²¹⁷ Spolek se měl po vzoru hlavní organizace jmenovat „Domowina“ a počátky snah o jeho založení spadají do února 1947. V březnu napsal Pawoł Krečmař krátké, pětiřádkové tiskové prohlášení o plánovaném založení „Domowiny“ v Československu, ve kterém se praví: „... *Postajimy sebi w tutych dnjach našu Domowinu, zwjask lužiskich Serbow a ČSR.*“²¹⁸

Ustanovující valná hromada spolku se konala teprve dne 31. ledna 1948 za účasti 65 osob. V té době měl spolek již více jak 200 členů, další se však hlásili. Předsedou spolku byl zvolen Jan Donát, prvním místopředsedou Jurij Wuješ, druhým místopředsedou Karel Kučka, jednatelem Jurij Měrcink, a pokladníkem Jan Gráf.²¹⁹ Tato „československá Domowina“ neměla být v jakémkoliv formálním poměru k „Domowině“ v Budyšínu. Ministerstvo zahraničních věcí se mj. vyjadřovalo i ke shodě jmen: „*Ježto původní spolek „Domowina“ se sídlem v Budyšině, je statutárně spolkem s úkoly kulturními, nemá ministerstvo zahraničních věcí námitek, aby i čsl. organisace Lužických Srbů nesla stejné jméno.*“²²⁰ Jediná námitka byla proti jednomu ze dvou ohlašovatelů spolku Juriji Měrcinkovi. Připomínky mělo ministerstvo kvůli jeho napadání LsNR v rozhlase a pro „*jeho mládí a nezkušenosti.*“²²¹

²¹⁶ Zatímco ve šluknovském výběžku a Praze převládali hornolužičané, v Sokolově to byli převážně dolnolužičané.

²¹⁷ SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

²¹⁸ Stráž severu 2. dubna, č. 78/1947, s. 3.

²¹⁹ Tamtéž.

²²⁰ SÚA MV fond 127/1, kr. 1, i.č. 23, č.j. 102.

²²¹ SÚA MV fond 127/1, kr. 1, i.č. 23, č.j. 102. a SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633. Více k osobě Jurije Měrcinka viz v kapitole 5.2 Rozhlas. Tamtéž.

Dochoval se jeden dopis z Lužice, podepsán Dušanem Šwikem, ovšem bez datace. Adresátem je Jiří Kapitán. List je zajímavý tím, že jako jediný reflektuje pohled lužických Srbů, kteří zůstali v Lužici na ty, kteří odešli do Československa. Pisatelův názor je velice vyhraněný a jde ostře proti nim. Šwik si v dopise stěžuje, že v československém tisku je dáván prostor pouze lidem, kteří žili v Československu a mrzí ho, že o Lužici píší lidé, „kteří nikdy nevstoupili na naši chudou zem, kteří znají lužické obtíže a nouzi z rozmluvy u dobře prostřeného stolu s Jurijem Cyžem.“ Dále se dočteme, „že Jurij Cyž pobýval v posledních dvou letech nanejvýše 20 až 30 dní v Lužici...“ Šwik také tvrdí: „Pražská kancelář Dr. Jurije Cyže vypracovala si také na svou pěst memorandum pro Moskvu, pod firmou „Národní rady“.“ Šwik patří podle argumentace zřejmě k zastáncům nebo k aktivním členům „Domowiny“. O Juriji Cyžovi dále tvrdí: „U vás [v Československu] jde o jednoho člověka, který hledí udržet si posici.“ Pisatel tohoto dopisu si chválí práci SpL a pomoc Svazu české mládeže. „Snad také LSZNV prostřednictvím Jurije Cyže dostával pomoc z některých stran, my však víme, že se v Lužici léta neobjevil ani zlámáný groš z jeho strany.“ Tato jediná věta vystihuje dobře jakou podporu měl poskytovat LSZNV. Nelichotě se vyjadřuje dále: „...aby naše mládež ... musela si nechat libit posměšky těch, kteří položili práci doma – a šli za cizím medem do českých továren v Rumburku, Varnsdorfu a jinde.“²²² Šatava píše ve své stati: „Domowina se odchodu mladých lidí [do Čech] bránila.“²²³

5.6 Stanovisko KSČ

KSČ byla již od roku 1945 jednoznačně nejlépe informovanou politickou stranou ohledně lužickosrbských záležitostí. Gottwaldovi se dostaly do ruky všechny dokumenty, které se týkaly hraničních otázek. Ministr vnitra Nosek, stejně tak jako aktivní ministr informací

²²² Dopis byl otištěn českém jazyce [originál je psán lužickosrbsky] v novinách. Stráž severu 20. května, č. 117/1947, s. 2.

²²³ Leoš Šatava, *Lužičtí Srbové v severních Čechách od roku 1945 do současnosti*, in: Český lid 73, s. 18-23. Praha 1986, s. 78.

Kopecký, měli rovněž značný rozhled, neboť na jejich ministerstva docházelo množství zpráv.

Lužici navštívil ve dnech 26. – 29. ledna 1946, tehdy sekční šéf ministerstva zemědělství, Kořátko. O své cestě podal 5 stránkovou zprávu ústřednímu tajemníkovi KSČ Rudolfu Slánskému. Ve zprávě rozebírá volby do LsZNV²²⁴ a stručně popisuje lidovou slavnost „Ptačí svatbu“. Kořátko dospěl k závěru, že *„Lužičtí Srbové pod ochrannou rudé armády ... národnostně vyžívají a není na nich viděti žádné známky útisku...“*²²⁵ Poukazuje i na fakt, *„že [lužickosrbský lid] by vstoupil do vlastní Lužicko-srbské strany, ale založení ... nebylo ... dovoleno.“*²²⁶ Ve své zprávě vyjadřuje Srbům podporu a doporučuje Slánskému, aby *„vhodnou intervencí zapůsobil na moskevské vládní kruhy, aby Lužickým Srbům bylo ... umožněno...“*²²⁷ Následuje výčet šesti navrhovaných bodů.²²⁸ V další části zprávy hodnotí Kořátko hospodářskou situaci na Lužici, jak po stránce průmyslové, tak po stránce zemědělské. Několikrát zdůrazňuje *„neutěšený stav“* zásobování a za důležitý živel v negativním smyslu považuje sudetské Němce. Na závěr své zprávy popisuje boje, které probíhaly na tomto území v roce 1945 a končí: *„Eventuelním připojením Lužice k Č.S.R. bylo by potřeba, vzhledem k vysokému procentu obyvatelstva pracujícímu v zemědělství pomoci Lužici, jak v opatření živého a mrtvého inventáře, tak v pomoci vybudování rozbitých vesnic a v rekultivaci bitvami zničených polí.“*²²⁹

KSČ sama zaujala jednoznačné stanovisko k lužickosrbským problémům o několik let později. K sepsání prohlášení došlo až v březnu 1948, kdy už většina lužickosrbských problémů byla vyřešena.²³⁰ V té době byla KSČ již jedinou vládnoucí silou v republice.

²²⁴ Volby se konaly 27. ledna 1946.

²²⁵ SÚA, fond KSČ mezinárodní oddělení 100/3, sv. 113, arch. j. 399.

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ 1) Vydávání denního lužicko-srbského tisku 2) uvolnění jedné rozhlasové stanice pro potřeby lužických Srbů 3) vydávání učebnic pro všechny typy škol 4) vydávání zábavných a poučných knih 5) vlastní divadlo 6) kinematograf pouze pro lužickosrbské návštěvníky. Tamtéž.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ SÚA KSČ – Mezinárodní oddělení 1945-1989.

Prohlášení bylo sepsáno až po návštěvě lužickosrbské delegace, která zástupcům strany předala „Návrhy na K.S.Č.“.²³¹ Z materiálů nevyplývá o jakou delegaci se jednalo. „Návrhy“ byly rozděleny do dvou hlav a obracely se pouze na stranu. První hlava měla 4 body, druhá hlava body 3.²³²

Boris Michajlov, vedoucí informačního oddělení, vypracoval „Připomínky k návrhu lužickosrbské delegace na KSČ“.²³³ V této 4 stránkové práci rozebírá prohlášení bod po bodu. Dalším Michajlovým úkolem bylo sledovat činnost SpL a Reimann ho instruoval „*k novému zaměření práce SPL.*“²³⁴ Michajlov měl také vypracovat přehled o „*popřevratové činnosti Lužických Srbů*“.²³⁵

K 1. bodu dodává: „*Zákon na ochranu práv jim [lužickým Srbům] ... samostatnost nedává, ale dává jim širokou možnost k tomu, aby dokázali svoji životaschopnost a kladný postoj k SSSR, k socialismu a komunismu a k SED.*“²³⁶ Michajlov vysvětluje, proč nemůže KSČ uznat lužické Srby jako samostatný národ: „*Kdyby KSČ uznala L.s. jako s a m o s t a t n ý slovanský národ, odporovalo by to skutečné státoprávní situaci na Lužici a L.s. političtí vůdcové by mohli na takovémto uznání politicky dále basírovat.*“²³⁷

Ve 2. bodě vidí „*zřejmou snahu Luž. Srbů po tom, aby L.s. získali KSČ jako příměluce a obhájce k jednání se sovětskou okupační správou, která postupuje naprosto spravedlivě jak v případech týkajících se Němců, tak Lužických Srbů. ... Jelikož se k mnohým požadavkům [o nápravu politických, hospodářských, sociálních a kulturních škod] staví sovětské org.*

²³¹ Tamtéž.

²³² „*Návrhy na K.S.Č. I. 1) KSČ uznává národ Lužických Srbů jako samostatný slovanský národ. 2) KSČ bude podporovat snahy Lužických Srbů o nápravu politických, hospodářských, sociálních a kulturních škod, způsobených německým imperialismem po vzoru národnostní politiky Sovět.svazu. 3) KSČ bude se starat o politickou výchovu Lužických Srbů, přebývajících v Československu. 4) KSČ bude pomáhat při politickém školení lužickosrbské mládeže /literatura, instruktoři, kursy/. II. 1) KSČ jmenuje gen.j. JUDr Ladislava Rutara, člena strany, lužickosrbským referentem KSČ. 2) KSČ sestaví 5-členou lužickosrbskou ústřední komis, již předsedá zmíněný lužickosrbský referent KSČ. Komise je jediné kompetentní pro všechny otázky, týkající se Lužických Srbů. 3) Komise připraví do tří měsíců ode dneška organizační i ideový plán své práce.*“ Tamtéž.

²³³ Tamtéž.

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ Tamtéž.

zamítavě nebo vyčkávací, je zřejmé, že jejich postoj má být změněn za pomoci KSČ.²³⁸

Michajlov se v tomto bodě odvolává na zákon na ochranu práv lužických Srbů a považuje ho za „nejskvělejší zákon“ pro lužické Srby.

O bodech 3 a 4 se Michajlov domnívá, že se mají vztahovat pouze na lužické Srby, kteří žili na území Československa, „*bud' stále nebo přechodně*“. V tomto odstavci nacházíme i negativní postoj k církvi: „*Ti [lužičtí Srbové], kteří se po čase navrátí zpět ..., mohou vykonat ... velmi záslužnou uvědomovací práci mezi lužickými Srby, kteří jsou ve venkovských okresech značně ovlivňováni katolickými nebo evangelickými kněžími.*“²³⁹ O školení se měla starat SpL, která evidovala všechny lužické Srby, kteří žili v Československu. Michajlov tvrdí: „*Po rozhovoru se s. Reimannem jsem požadavek školení prosadil v akčním výboru Spol. přátel Lužice ...*“²⁴⁰ Z materiálů není zřejmé, jestli opravdu docházelo ke školení lužických Srbů.

Hlava II. je okomentována nejobsáhleji a týká se především osoby generála Rurara. První bod je řešen samostatně, druhý a třetí dohromady. Rutar byl sice členem KSČ, ale podle interních stranických zpráv „*se nedá říci, že by byl uvědomělým komunistou*“.²⁴¹ Michajlov ho kritizoval, protože neprovedl „*očistu spolku [SpL] a kryl bývalého předsedu ... Zmeškala, řed. banky Slavia, člena strany nár. soc., vedoucího představitele Zenklovy Ligy přátel Jugoslávie, která byla pracoval proti Spol. přátel Titovy Jugoslávie.*“²⁴²

V bodě 2 a 3 se Michajlov vyjadřuje znovu kriticky o Rutarovi a tvrdí, že „*lužickosrbská delegace sestavila návrhy společně*“ s ním. Tím mělo dojít ke krytí práce SpL pod „*pláštikem KSČ.*“²⁴³ Naopak se Michajlov velice pozitivně staví k případnému komunistickému školení lužických Srbů, protože „*lužičtí Srbové německým soudruhům z SED nedůvěřují.*“²⁴⁴ Zároveň

²³⁸ Tamtéž.

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ Tamtéž.

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ Tamtéž.

zdůrazňuje nutnost propagace „*Zákonu na ochranu práv lužickosrbského obyvatelstva, který se mezi lidem dočká nejsrdečnějšího přijetí.*“²⁴⁵

Lze se domnívat, že stranické špičky dostávali instrukce z Moskvy, ohledně postupu vůči Lužici a že se jimi řídili. Strana jako taková nikdy nevznesla požadavek na připojení Lužice k Československu. Někteří její členové se v lužickosrbských otázkách ale silně angažovali. Připomeňme znovu Vladimíra Clementise, Zdeňka Nejedlého, Ludvíka Svobodu, který vstoupil do KSČ až v roce 1948, stejně jako Zdeněk Fierlinger.

²⁴⁵ Tamtéž.

6. Postoj německých institucí a orgánů k lužicko-srbské otázce

Německy mluvící obyvatelstvo sovětské okupační zóny mělo obavy z okupace a anexe Lužice Československem. Údajně si začalo opatřovat zbraně, aby se mohlo bránit. Gottwald byl v únoru 1946 informován takto: „*Němci jsou rozhodnuti Lužici bránit a opatřují si zbraně a munici. [...] Němci tvoří také ilegální dobrovolnické organizace na obranu proti čs. vojenským jednotkám...*“²⁴⁶

Zpočátku nebyli ani jednotlivé politické strany nakloněny lužickosrbským organizacím a to bez výjimky. I zástupci KPD označovali lužické Srby za fašisty a snažili se prosadit u ruského velitelství vystěhování Srbů na území ČSR.²⁴⁷ Zcela jasně o tom, co si myslela asi většina Němců, hovoří leták, který je podepsán Kühnem: „*So eine Frechheit hier hereinzureden! Ihr Wenden habt mit uns den Krieg verloren und wollt jetzt große Töne spucken.*“²⁴⁸

Pavel Nedo, předseda „Domoviny“ vstoupil do KPD. Ze strany byl vyloučen, údajně pro svou národnost. Na zákrok sovětské okupační správy bylo vyloučení ale anulováno.²⁴⁹

„Domowina“ hledala podporu i v SED, nebo přinejmenším její představitelé. A to i přes znatelný nezájem ze strany SED o lužickosrbskou problematiku. Srbové se pokusili bezúspěšně vytvořit v rámci SED svoji „národní sekci“. Postoj SED se začíná měnit na podzim 1946. Opět se možné se domnívat, že se jednalo o zásah Moskvy. Strana nabídla „Domowině“ jednání o jejich požadavcích. K první schůzi došlo v prosinci 1946 a týkala se statutu lužickosrbského obyvatelstva. SED chtěla vyhovět požadavkům, pokud bude mít jejich jednotnou podporu ve volbách. Měla jen jednu podmínku – „Domowina“ měla přestat trvat na vyčlenění Lužice z Německa. Víme, že na konferenci ministrů zahraničních věcí čtyř velmocí v Moskvě „Domowina“ připravila své memorandum, ve kterém autonomii

²⁴⁶ SÚA, f. 100/24 (Klement Gottwald), sv. KSČ-ÚV 1945-1989.

²⁴⁷ SÚA ÚPV- B, kart. 972 sign. 1281/4.

²⁴⁸ „*Taková drzost takhle tadý mluvit! Vy Srbové jste prohráli válku s námi a teď chcete křičet.*“ SāHStA LSMI Band I., Sign. 218. Nepovedlo se zjistit, kdo je Kühn.

²⁴⁹ SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

požaduje.²⁵⁰ Závěr ze prosincové schůze mezi SED a „Domowinou“ nebyl nijaký, byl to quasi pokus o jednání ze strany Německa. Jejich vztah začal mít budoucnost až po moskevských jednáních.²⁵¹ „Domowina“ pochopila, že jiná cesta do budoucna není. Důležitou roli zde hrál Janak, který byl jmenován hlavním vyjednávačem SED.²⁵²

Můžeme říci, že německé obyvatelstvo a ani německá správa nebyly nakloněny slovanskému živlu vůbec a snažily se ztěžovat práci lužických Srbů, např. i ve školství. Situaci musely kolikrát řešit sovětské okupační orgány.²⁵³

²⁵⁰ Duben 1947, viz kapitola 4.3, s. 28.

²⁵¹ AMZV, krabice 17, složka 1 a AMZV, krabice 18, složka 1.

²⁵² SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

²⁵³ Tamtéž.

7. Postoj jiných států k lužickým Srbům

Lužici se nezabývalo pouze Československo. Dalším státem, který projevoval velký zájem o dění na Lužici, bylo Polsko. Svoji zajímavou roli hrála také Jugoslávie. Jedná se tedy pouze o slovanské státy. Francie, Velká Británie, USA a Kanada lužickosrbské hnutí podporovaly jen minimálně. Došlo např. k zakládání spolků přátel Lužice²⁵⁴. Tyto spolky měly podle jednoho článku z novin „*stovky členů, kteří chtějí Lužici hospodářsky pomáhat*.“²⁵⁵

Každý stát nahlížel na lužickosrbskou problematiku specificky. Jediné paralely v podpoře se dají nalézt mezi Československem a Polskem. Je to zcela jistě proto, že oba státy s Lužicí bezprostředně sousedí. Oba státy poskytli lužickým Srbům velkou podporu. Na oba státy se lužickosrbští představitelé obraceli s nadějemi, které nemohli být splněny. Oproti tomu např. Jugoslávie mohla podporovat lužické Srby na jiném základě. Nesousedila nikdy s Lužicí a vazby mezi Jugoslávci a lužickými Srby byly jiné, neměly **tak** hluboké historické kořeny. Jugoslávie hrála i významnou roli ve světovém měřítku a jistým způsobem to musel tolerovat i Sovětský Svaz. Jugoslávie nedbala vždy doporučení Moskvy a jednala sama podle svého uvážení. Titova činnost a jeho ambice Sověty dráždily a vše vyústilo dočasným vyloučením Jugoslávie z východního bloku v roce 1948.

7. 1 Postoj Polska

Jedním ze států, který se zajímal o problematiku lužických Srbů bylo Polsko.²⁵⁶ Také v Polsku našla lužickosrbská otázka podporu. Ozývaly se i hlasy za připojení Lužice

²⁵⁴ Ve Francii to byla např. Association des amis de la Lusace, ta měla i svoji pobočku v USA, v Kanadě Canadian Friends of the Lusatian Serbs. SÚA ÚPV- B, kart. 972 sign. 1281/4.

²⁵⁵ Stráž severu, 31/1946, 6. února, s. 3.

²⁵⁶ Polsko-lužickými vztahy se intenzívně zabývá mladý polský historik Piotr Palys. Viz např. Piotr PAŁYS, *Polskie czynniki oficjalne wobec Lużyc w latach 1945-1948*, in: *Studia historyczne* 2003 s. 73-91. Týž *Der Versuch zur Schaffung eines sorbischen Gymnasium auf polnischem Gebiet (1946-1948)*, in: *Lětopis* 49/2002, s. 38-44, týž *Die Bemühungen um Entlassung sorbischen Kriegsgefangener 1945-1948*, in: *Lětopis* 50/2003, s. 22-29, týž *Próby utworzenia w Zgorzelcu w latach 1946-1948 gimnazjum lużyckiego*, in: *Rocznik Lubuski* TOM XXVIII, CZ. I, 2002, s. 89-97.

k Polsku. Představitelé různých skupin argumentovali tím, že Lužice patřila v letech 1002 až 1025 pod vládu Boleslava Chrabrého.²⁵⁷

Oficiální polští činitelé se otázkou Lužice zabývali intenzivně v letech 1945-46, pak od svého počínání upustili. Není známo proč, ale dá se předpokládat, že i zde hrál zřejmě roli Sovětský Svaz.

Jelikož se československá strana nevyjadřovala na lužické otázky uspokojivě, navázali lužičtí představitelé kontakty s Polskem. Dopisem z 8. září žádá „Domowina“ polskou vojenskou komandaturu v polském Zhořelci o dodávky stavebního materiálu.²⁵⁸ Předseda LsNV Jan Cyž poslal 5. prosince 1945 předsedovi „Krajowej Rady Narodowej“ Bolesławu Bierutovi dopis. V dopise připomíná: *„Za czasów Bolesława Chrobrego stanęliśmy ramię przy ramieniu z narodem polskim przeciwko agresywnej zaborczości Niemców...”*²⁵⁹

Na podzim roku 1945 byl v Poznani založen „Akademicki Związek Przyjaciół Łużyc Proluż”.²⁶⁰ Jedním z dalších „prolužických“ center byl např. taktéž velice aktivní spolek „Polski Związek Zachodni”.²⁶¹ Sídla spolků se nacházela v Krakově, Vroclavi, Katovicích a Varšavě.

Varšava poskytla LsNR finanční prostředky, není jasné v jaké výši. V roce 1946 dostali z Polska představitelé „Domowiny“ 15 tisíc marek.²⁶²

LsNR vyslala do Polska svého představitele Pawła Cyže. Ten odcestoval do Varšavy 30. května 1946. LsNR chtěla, aby se celá Lužice dostala pod polský protektorát. V činnosti P. Cyže podporoval již zmíněný spolek „Proluż”. O jeho cestě i činnosti byly informovány také československé úřady. Do Prahy přišlo 3. června 1946 hlášení od vyslance Hejreta, ve kterém se praví: *„...delegát Lužických Srbů p.Mgr.Pavel Cyž nemá žádných privilegií ve Varšavě.*

²⁵⁷ Jiří KAPITÁN, *Srbská Lužice. Severozápadní hlídka slovanská*, Varnsdorf 1945, s. 67-69.

²⁵⁸ Piotr PAŁYS, *Polские czynniki oficjalne wobec Łużyc w latach 1945-1948*, in: *Studia historyczne* 2003, s. 74.

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ Dále Proluż.

²⁶¹ Dále PZZ.

²⁶² Piotr PAŁYS, *Polские czynniki oficjalne wobec Łużyc w latach 1945-1948*, in: *Studia historyczne* 2003, s. 79.

Dostal od polských úřadů toliko „Potvrzení“, v němž se uvádí, že jest zástupcem Lužických Srbů a úřední místa polská jsou žádána, aby mu vyšla vstříc ... p. Cyž před tím, než dostal toto doporučení, se obrátil na vyslance se žádostí o prozatimní čl. pas, potom však tuto žádost odvolal. Útraty pobytu p. Cyže ve Varšavě platí polské ministerstvo zahraničních věcí, p. Cyž pracuje jednak ve Slovanském výboru a jednak v rozhlasu.²⁶³ O měsíc později, 23. července, zasílá Hejret další zprávu do Prahy: „Právě v té době přebýval na Pozaňsku lužický zástupce Pave Cyž, který při svém příjezdu do Polska před dvěma měsíci byl v novinách ohlášen jako zástupce diplomatický. Jeho příjezd na Pozaňsku byl okázalý. Zvláště vřelého přijetí se mu dostalo ve městech Krotoszyn a Jarocin. ... Jedno z těchto hesel bylo „Lužice patří Polsku“. Propagátorem této akce je „Proluž“²⁶⁴

Zajímavá je i další zpráva československého ministerstva zahraničních věcí ze 27. září 1946, které informovalo vládu ČSR: „...P. velvysl. rada Ivanov zdůraznil, že sovětská politika zaujala k lužické otázce ve Varšavě vždy totéž stanovisko jako v Praze a jak bylo několikrát sděleno misi. Prohlásil, že p. Pavo Cyž nedostal od sovětské okupační správy povolení opustit Německo, neboť by o takovém povolení musil vědět. Pokud je mu známo, nedostal p. Cyž v Berlíně visum do Polska.“²⁶⁵ Z této zprávy zcela jasně vyplývá, že československé i polské orgány měly naprosto stejné instrukce, jak (ne)postupovat ve věci Lužice.

Také československý tisk sledoval Cyžovu cestu po Polsku a přinášel o jeho aktivitách zprávy.²⁶⁶ Články nebyly nijak obsáhlé, pouze na několik řádek a nikdy nebyly na titulní straně. Nebyly tedy pro československé noviny zas tak důležité. Pouze informovaly o jeho cestě a události nijak nekomentovaly.

P. Cyž se snažil v Polsku představit tři koncepce LsNR. První varianta počítala s přičleněním obou Lužic k Polsku nebo k Československu se statutem autonomní oblasti.

²⁶³ SÚA ÚPV- B, kart. 972 sign. 1281/4.

²⁶⁴ SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

²⁶⁵ Tamtéž.

²⁶⁶ Viz např. Svobodné slovo, 26. června 1946 nebo Práce, 25. června 1946.

Druhou možností bylo vytvořit federaci s jedním z těchto států. Třetí varianta navrhovala vytvořit z Lužice oblast pod mandátem OSN nebo SSSR.²⁶⁷ Dále pak Cyž podporoval snahy svého předchůdce, vyslance Lsznv Wójciecha Kóčky, který se snažil vyjednat podmínky pro propuštění lužickosrbských zajatců z Polska.²⁶⁸ Skutečně se povedlo ve spolupráci s dalšími lidmi²⁶⁹ docílit toho, že se polská vláda rozhodla propustit lužickosrbské válečné zajatce se svých táborů. Rozhodnutí padlo zřejmě někdy na přelomu let 1946 a 1947.²⁷⁰

Po vzoru Československa se snažila „Proluž“ a PZZ zřídít také školy na území Polska, které by byly přístupné pro lužické Srby. Slovanský výbor, který převzal nad projektem záštitu v únoru 1946, vybral jako vhodné pro tyto účely gymnázium v polském Zhořelci. Měly se zde vyučovat minimálně dva předměty v lužické srbštině, a to mateřský jazyk a dějepis. Studenti měli být ubytováni v internátu ve městě. Začátkem dubna 1946 se spojil Jurij Cyž, generální sekretář LsNR v Praze, s polským ministrem zahraničí Zygmuntem Modzelewskim. Modzelewski souhlasil se zřízením gymnázia. „Domowina“ navrhla, aby prvních 25 studentů začalo studovat 1. dubna 1947. Polské ministerstvo školství vyčlenilo měsíčně částku 50.000 zlotých, které měly stačit pro ubytování 50 studentů. Již na podzim 1946 bylo zhořelecké gymnázium připraveno přijmout první lužickosrbské studenty. Studenti neměli ale vyřešené propustky. Po delších jednáních bylo stanoveno jako datum otevření první třídy 2. září 1947. Jména studentů a učitelů měla obdržet i polská vojenská mise v Berlíně, aby mohla obstarat nutná víza.

Mezi tím se „Domowině“ povedlo získat povolení pro otevření srbské školy v Budyšínu, což ovšem neznamenal zavržení myšlenky zhořeleckého gymnázia. Začaly se ale komplikovat vztahy mezi „Proluží“ a polskými úřady. Ty posunuly termín otevření gymnázia až na podzim 1948. Jenomže 23. března 1948 přijal saský parlament tzv. „Srbský zákon“,

²⁶⁷ Piotr PAŁYS, *Polskie czynniki oficjalne wobec Łużyc w latach 1945-1948*, in: *Studia historyczne* 2003 s. 80.

²⁶⁸ Týž *Die Bemühungen um Entlassung sorbischen Kriegsgefangener 1945-1948*, in *Lětopis* 50/2003, s. 22.

²⁶⁹ Především se jednalo o Antona Nawku.

²⁷⁰ Podle Pałysova bádání bylo propuštěno 57 zajatců. Sám ale přiznává, že tento údaj není přesný. Piotr PAŁYS, *Die Bemühungen um Entlassung sorbischen Kriegsgefangener 1945-1948*, in *Lětopis* 50/2003, s. 29.

proto se musela „Domowina“ snažit využít maximálně kapacity v saských školách. Díky tomu nikdy nebylo lužickosrbské gymnázium ve Zhořelci otevřeno.²⁷¹

Na podzim 1947 bylo umožněno polskými úřady studium na univerzitě ve Vroclavi. Celkem 8 lužickosrbských studentů obdrželo stipendium a začalo studovat.²⁷²

Akademický spolek „Proluž“ se sídlem v Pozani byl někdy v roce 1947 úředně rozpuštěn.²⁷³

Shrňme materiály, které sbíraly československé instituce. Snaží se přiblížit tehdejší pohled lužických Srbů na Polsko. Informace mohou být proto mnohdy, třeba i záměrně, zkresleny.

Nejstarší zpráva je ze 14. září 1945. Napsal ji štáb velitelství 1. oblasti pro vládu ČSR: *„Postoj Lužických Srbů vůči Polákům jest odmítavý, poněvadž se neřídili vyhláškou ruských velitelství pro polské vojsko, podle které měli Poláci respektovat území Luž. Srbů jako nejmenšího slovanského národa. Zacházeli s nimi jako s Němci, drancovali jejich majetky a spousty dobrých a věrných členů srbského národa postrřileli, čímž ztratili Poláci veškeré sympatie Luž. Srbů.“*²⁷⁴

Plukovník Pelikán, zřejmě člen vojenské mise v Berlíně, zachytil ve svém hlášení 21. listopadu 1945 svědectví Marty Cyžové *„byli od polských partyzánů a rusů vykradeni.“*²⁷⁵

Postoj jiných lužických Srbů byl jistě jiný. Svědčí o tom kontakty mezi lužickosrbskými a polskými organizacemi a také žádosti, stejně jako v případě ČSR odmítnuté, o připojení k Polsku.

²⁷¹ Oba odstavce byly zpracovány podle Piotr PAŁYS, *Versuch zur Schaffung eines sorbischen Gymnasium auf polnischem Gebiet (1946-1948)*, in: *Lětopis* 49/2002, s. 38-44, též *Próby utworzenia w Zgorzelcu w latach 1946-1948 gimnazjum łużyckiego*, in: *Rocznik Lubuski* TOM XXVIII, CZ. I, 2002, s. 89-97.

²⁷² Piotr PAŁYS, *Polskie czynniki oficjalne wobec Łużyc w latach 1945-1948*, in: *Studia historyczne* 2003 s. 87.

²⁷³ SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

²⁷⁴ SÚA ÚPV- B, kart. 972 sign. 1281/4.

²⁷⁵ Tamtéž.

7.2 Postoj Jugoslávie

Stejně jako v případě Československa či Polska není tento svazek ničím novým. Před vypuknutím druhé světové války se nacházely v Jugoslávii tři „Društva prijatelja lužičkil Srba“.²⁷⁶

V prosinci 1945 založili lužičtí Srbové v Budyšinu Slovanský výbor. Předsedou byl zvolen učitel Michał Nawka, jeho zástupci pak Jurij Cyž a Mikławš Krječmar. Výbor se obrátil s prosbou na Všeslovanský výboru v Moskvě, aby byl přijat jako rovnoprávný člen do jeho nejvyššího grémia. Tuto aktivitu podporoval sekretář Slovanského výboru v Jugoslávii Radovan Lalić. V květnu 1946 měl Všeslovanský výbor zasedat v Bělehradě a každý slovanský stát měl vyslat 20 svých zástupců. Lalić se snažil, aby lužičtí Srbové mohli přednést své požadavky, ale aby také vystoupili s referáty o historii Lužice.²⁷⁷

Díky podpoře Bělehradu mohl v březnu 1946 vycestovat do Jugoslávie na šest týdnů Jurij Rjenč. Zde se setkal s ministry Jugoslávie a také navázal kontakty s československými, polskými a sovětskými diplomaty.²⁷⁸ Zprávu z Bělehradu o tom poslal československý chargé d'affaires a.i. Karpíšek, který zmiňuje i rozhovor s jugoslávskými zástupci: „*Dle ústní informace dané šéfem politického oddělení v min. zahraničních věcí Dr. Brilejem nehodlá jugoslávská vláda přiznat pana Rjenče jako diplomatického zástupce, nýbrž spatřuje v němž pouze představitele etnické skupiny LS, kterému však poskytne svoji pomoc.*“²⁷⁹ Vízum potřebné pro vycestování získal Rjenč v Praze na jugoslávském vyslanectví.²⁸⁰ Během svého

²⁷⁶ Společnosti sídlily v Bělehradě, Záhřebu a Lublani. Jiří KAPITÁN, *Srbská Lužice. Severozápadní hlídka slovanská*, Varnsdorf 1945, s. 103.

²⁷⁷ SKa, sing. D II, 1.7 A.

²⁷⁸ Viz zpráva Chargé d'affaires a.i. Dr. Karpíška z 23. března 1946. SÚA ÚPV- B, kart. 972 sign. 1281/4.

²⁷⁹ Tamtéž.

²⁸⁰ SÚA ÚPV- B, kart. 972 sign. 1281/4 a SKa, sign. ZM XXIII, 26 G. Srovnej s SCHURMANN, Peter: *Die sorbische Bewegung 1945-1948 zwischen Selbstbehauptung und Anerkennung*. Bautzen/Budyšin 1998, s. 110-111.

pobytu, 8. dubna 1946, byl Jurij Rjenč akreditován tiskovou agenturou Tanjug jako zplnomocněný zástupce Lužickosrbské národní rady.²⁸¹

V březnu 1946 navštívil Tito Prahu. Zde se setkal se zástupci lužických Srbů a přijal delegaci lužickosrbských studentů.²⁸² Podle novinových zpráv Tito slíbil, že „*Jugoslavie, jako slovanský stát na Lužici přímo nezúčastněný, přednese lužickou žádost za svobodu na fóru mírové konference.*“²⁸³ Vedoucí jugoslávské delegace Eduard Kardelj slíbil lužickým delegátům, že „*připomene maršálu Titovi jeho slib a souhlasil s tím, aby jugoslávská vláda ujala se iniciativy a vyzvala vládu československou a polskou, aby se zúčastnily akce ve prospěch Lužice.*“²⁸⁴ Svůj slib dodrželi, protože v červenci téhož roku byli pozváni „*k zahájení konference čtyř zahraničních ministrů v Paříži ... prostřednictvím delegace jugoslávské také zástupci Luž. Srbů. Lužickosrbský národní výbor delegoval pro tuto úlohu pi. Dr. Czyżovou a redaktora Vičase.*“²⁸⁵

Jugoslávská vláda dala svůj souhlas k tomu, aby Národní rada lužicko-srbská v Budyšině jmenovala svého představitele v Jugoslávii. Tím se stal Jurij Rjenč, který přiletěl do Bělehradu 11. března 1946. Ohlásil se a navštívil i vyslanectví ČSR. Podle informací vedoucího politického oddělení v ministerstvu zahraničních věcí Brileje nehodlala jugoslávská vláda uznat Rjenče jako diplomatického zástupce. Měl mít statut představitele etnické skupiny lužických Srbů.²⁸⁶

Jugoslávie sledovala se zájmem dění v Lužici, ovšem prohlašovala, že státní samostatnost Lužice je utopii. Také nepřicházela v úvahu autonomie politická v rámci Německa. Jugoslávská vláda „*pocítovala sentimentální*“ důvody pro pomoc lužickým Srbům. Mluvčí jihoslovanské delegace na londýnské konferenci v roce 1947, Viliam, v plénu

²⁸¹ SKa: ZM XXIII, 26 G.

²⁸² SOKA Děčín, Lužicko-srbské gymnázium Varnsdorf 1945 až 1949, kart. 1. V třídních knihách je zápis: „20. nalétník 1946 powitanje maršala Tita w Praze“.

²⁸³ Stráž severu, 8. srpna č. 179/1946 s. 3.

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ SÚA ÚPV- B, kart. 972 sign. 1281/4.

²⁸⁶ Tamtéž.

konference žádal, aby se lužickým Srbům dostalo záruky, že se budou moci bez všech překážek kulturně a národně vyvíjet. Při červnovém zasedání Všeslovanského výboru ve Varšavě prohlásil jugoslávský velvyslanec Pribičević, že nynější západní hranice Československa a Polska zaručují zachování lužických Srbů, „kteří již nejsou osamocenou výspou v německém moři.“²⁸⁷

Na konferenci čtyř ministrů zahraničních věcí v Moskvě, která se konala v dubnu 1947, připravila „Domowina“ memorandum. Poprvé sloužil jako zprostředkovatel jiný stát než ČSR. Lužickosrbští zástupci si vybrali právě Jugoslávii. Sovětský Svaz reagoval pohoršeně, Ivanov prohlásil v rozhovoru se zástupci československé vojenské mise v Berlíně, že „...polské a československé vojenské mise berou zřetel na sovětskou linii v otázce lužické. To však nemůže říci o Jugoslávci.“²⁸⁸

Dalším kontaktem mezi lužickými Srby a Jugoslávií byly pracovní brigády. K prvnímu nasazení 38 lužickosrbských brigádníků došlo v období od 8. srpna do 1. září 1947. Tato skupina pomáhala na stavbě železnice Šamac – Sarajevo. Vedením brigády byl pověřen Jurij Bržan. Jugoslávský generální konzul vyznamenal tuto brigádu 29. února v Budyšinu jugoslávským řádem „Rada i Reda“ za příkladnou práci.

Další, tentokrát 15ti členná brigáda lužickosrbské mládeže pomáhala na stavbě automobilové dálnice Banoviči – Brčko. Skupina zde pracovala od 12. října do 5. listopadu toho samého roku. Vedoucím byl J. Nali.

Poslední pracovní skupina vedená J. Handrikem působila také na stavbě dálnice. Brigáda se jmenovala „Bratrowstwo – Jednota“ a působila v prostoru Sremske – Mitrovici. Počet členů není znám.²⁸⁹

Je vidět, že jugoslávská podpora byla jiná, než polská. Polsko jednalo po „československém vzoru“, pokusilo se založit školu a umožnit studia lužickým Srbům, popř.

²⁸⁷ SÚA ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

²⁸⁸ AMZV, fond Německo 1945-1950, kr. 17, složka 3.

²⁸⁹ Beno CYŽ, *Die DDR und die Sorben*, Bautzen 1969, s. 121-142.

vyslyšelo žádostem o propuštění zajatců. Jugoslávie šla svoji vlastní cestou a např. povolo-
formovat pracovní brigády a jejich vyslání do Jugoslávie je unikátní, byť byly naplánova-
pracovní skupiny pro Slovensko a Bulharsko. Tyto skupiny nebyly nikdy zrealizovány.

8. Ústřední národní výbor v Žitavě

Již v úvodu práce bylo zmíněno, že k dané problematice neexistuje žádná odborná literatura, a to ani česká a ani německá. Tato kapitola je založena na bádání v archivech, kterých ještě není ukončeno. Některé informace nám poskytuje deník „Stráž severu“, v jiném periodiku autor nenašel zatím žádné zmínky o ÚNV, i když jejich existenci nevyklučuje. Další informace se povedlo získat od žijících pamětníků. Jako poslední pramen poslouží i další publikace, o kterých je více napsáno v příslušných kapitolách. Jedná se o sborník Antonína Frinty a Huga Rokyty *„Žitavsko v českých dějinách“*, a o útlou brožurku Jana Hrdličky *„Čtení o Žitavsku“*.

Údaje o počtu obyvatel, které se hlásili k české menšině v roce 1945 nejsou známy. Pouze ve Zhořelci se uvádí 700 Čechů, ovšem zůstává otázkou, na kolik je toto číslo věrohodné. Němeček, ovšem také bez jakéhokoliv odkazu došel k počtu *„8000 českých duší“*. Poslední údaj, který je autorovi k dispozici, je počet českých členů ve spolcích na Žitavsku druhé polovině 20. let minulého století. Medek ve své práci uvádí 5070 členů a členek. Toto číslo nedává přesný počet našich krajanů, zřejmě ne každý se hlásil do spolku a válka vyžádala oběti i v řadách Čechů, kteří na Žitavsku zůstali. Ještě nechme promluvit 75letou stařenku s trikolórou na klopě, kterou potkal redaktor Stráže severu na své návštěvě Žitavy: *„Dobrý večer,“ zdraví nás. Připadá mi to jako sen. Kdo by si pomyslel, že se zde zase bude mluvit česky. Na náš dotaz, kolik je zde Čechů, odpovídá, že asi dvě stě. ... A bylo mnohem více Čechů, kteří se mezi sebou udávali. Člověk by plakal, když některé z nich vidí na dnešní oslavě s vlajkou na kabátě, ale my jim to nezapomeneme.“*²⁹³

²⁹⁰ Rudolf TURČÍN, *Zeměpisný a hospodářský obraz Žitavska*, in: Antonín FRINTA-Hugo Rokyta, *Žitavsko v českých dějinách*, s. 226.

²⁹¹ Josef NĚMEČEK, *Kapitoly o krajanech*, in: Antonín FRINTA-Hugo Rokyta, *Žitavsko v českých dějinách*, s. 230.

²⁹² František MEDEK, *O životě Čechů na Žitavsku do druhé světové války*, in: Antonín FRINTA-Hugo Rokyta, *Žitavsko v českých dějinách*, s. 235.

²⁹³ Stráž severu, 10. července č. 37/1945 s. 3. Tento příklad je pouze ilustrační a týká se jen města Žitavy.

Nejbezpečnější údaj poskytují pravděpodobně archivní materiály. Je možné vycházet z počtu odebraných potravinových lístků pro Žitavu. Maximální odebrané množství bylo v listopadu 1945, kdy bylo pro Žitavu přiděleno 1120 potravinových lístků.²⁹⁴ Také Ludmila Kučerová, v pořadí druhá sekretářka výboru, mluví ve svých vzpomínkách o „*nanejvíš tisícovce Čechů*“.²⁹⁵ Pro zajímavost údaj z roku 1842: „*V Žitavě čítala r. 1842 česká obec 9. duší.*“²⁹⁶

Údaje, kdy bylo založeno ÚNV v tištěných materiálech se liší, a to i přes skutečnost, že pocházejí od jednoho autora. Ve „*Čtení o Žitavsku*“ uvádí Hrdlička jako datum vzniku 19. květen 1945²⁹⁷, v příspěvku „*Český život na Žitavsku po druhé válce světové*“ nechává výbor vzniknout až 29. května 1945. Jedná se o tiskařskou chybu. Podle dopisu československé vládě byl výbor založen 29. května.²⁹⁸

Předsedou výboru byl zvolen Vladivoj Knobloch, další členové byli voleni též z řad Čechů. Výbor začal pracovat v soukromém bytě předsedy.²⁹⁹ Velitelství Rudé armády dalo v červenci 1945 výboru k dispozici budovu „*ve středu města.*“³⁰⁰ Knobloch se obrátil dopisem na starostu Žitavy, ve kterém mu oznamuje změnu sídla.³⁰¹

ÚNV se začal starat především o vyřešení zásobování českých krajanů. Po dobu 8 měsíců bylo zásobování financováno z prostředků ÚNV. Dále výbor jednal o malém pohraničním styku a pomáhal repatriantům k návratu do vlasti, ale pomoci se dožadovali i „*sudetští Němci*“.

²⁹⁴ SÚA ÚPV- B, kart. 972 sign. 1281/18, i.č. 4511.

²⁹⁵ Autorův rozhovor s Ludmilou Kučerovou, uskutečněný 23. února 2004.

²⁹⁶ J.V. PRÁŠEK, *Evropa. Ilustrovaná zeměpisná, dějepisná a národopisná kniha domácí*. Praha, bez uvedení roku vydání, s. 407. Podle sčítání lidu k 16. červnu 1933 žilo na území celého Německa 186 189 československých občanů. V samotném Sasku to bylo 2 182 občanů. Viz Jiří KOŘÁLKA, *Češi v Německu*, in: *Češi v cizině 9*, Praha 1996, s. 128.

²⁹⁷ Jan HRDLIČKA, *Čtení o Žitavsku*, s. 16.

²⁹⁸ SÚA ÚPV- B, kart. 972 sign. 1281/18, i.č. 4511.

²⁹⁹ Jan HRDLIČKA, *Český život na Žitavsku po druhé válce světové*, in: Antonín FRINTA-Hugo Rokyta, *Žitavsko v českých dějinách*, s. 238.

³⁰⁰ Jan HRDLIČKA, *Čtení o Žitavsku*, s. 17. Ovšem podle pracovníka žitavského Městského archivu, který si přeje zůstat v anonymitě, se jednalo o tzv. „Villa Schneider“ na Hindenburgring 22, později přejmenované na Karl-Liebknechtring 22. Tento údaj byl po porovnání dobových fotografií a průzkumem města potvrzen. Dnes se v budově nachází čínská restaurace, ve které je k dispozici kronika, kde je poznamenáno, že tam v letech 1945-1953 sídlil československý konzulát. Budova se nenachází v centru města, jak tvrdí Hrdlička, ale na kraji.

³⁰¹ V dopise je podepsán jako Walter Knobloch.

vracející se z válečného zajetí a pátrající po svých rodinách.“³⁰² Finanční situace se a stávala těžko zvladatelná a bez darů z Čech by podpora zásobování nebyla tak dlouho možná. Na počátku roku 1946 se ministerstvo sociální péče rozhodlo financovat vyživovací akci.³⁰³

Výbor se staral ale i o kulturní život. U příležitosti výročí smrti Mistra Jana Husa, se sešel v Žitavě na 600 Čechů na pietní oslavě. Po zahajovacím proslovu předsedy národního výboru Knoblocha promluvil o významu památky Mistra Jana Husa a husitské tradice redaktor E. Veverka³⁰⁴ z Liberce. Mezi dalšími řečníky byli předseda okresní správní komise z Liberce Fr. Svoboda³⁰⁵, nadporučík Svobodovy armády Harus³⁰⁶ a J. Drázský³⁰⁷ z Liberce, ředitel české školy v Hrádku nad Nisou J. Suchý, za Rudou armádu kapitán Fedoronko a ruský promluvil o významu husitství učitel Říha.³⁰⁸ Program slavnosti byl doplněn přednesem smyčcového kvarteta a písněmi p. Hrdličky.³⁰⁹ Mezi další kulturní akce patřila tryzna k 100. výročí TGM a oslava 28. října koncertem v městském divadle, které se zúčastnila oficiálně i Rudá armáda, a asi 1000 československých občanů, kteří se do Žitavy sjeli ze všech okolních míst.³¹⁰ Dne 18. listopadu se hrála v žitavském divadle Smetanova Prodaná nevěsta. Operu sehrál operní soubor Zemského oblastního divadla z Liberce pod vedením M. Zuny. Podle reportáže Ivana Mikšoviče se do Žitavy „trousily zástupy českých lidí“.³¹¹ Dále pak realizov

³⁰² Jan HRDLIČKA, *Český život na Žitavsku po druhé válce světové*, in: Antonín FRINTA-Hugo Roky, *Žitavsko v českých dějinách*, s. 238.

³⁰³ Jan HRDLIČKA, *Čtení o Žitavsku*, s. 17.

³⁰⁴ Josef Veverka (4.02. 1903 - 8.03. 1971), poslanec Národního shromáždění za ČSSD, člen ústředního výboru národní správce tiskárny bratří Stiepelů v Liberci. Po r. 1948 odsouzen podle zákona číslo 231/1948. Roman KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, Liberec 1996, s. 388, 402-404.

³⁰⁵ Je možné, že se jedná o Františka Svobodu, v r. 1945 předseda Okresní správní komise, později předseda Jednotného národního výboru. Roman KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, s. 388, 414.

³⁰⁶ Zřejmě jde o Jana Haruse, člena KSČ, který stál v čele Krajského výboru KSČ, zvolen do Prozatímního národního shromáždění. Roman KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, s. 388-9.

³⁰⁷ Josef Drázský, člen KSČ. Roman KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, s. 388.

³⁰⁸ Údaje o učitelovi Říhovi se liší. Jeden z jeho žáků, Dieter Pachtl v rozhovoru s autorem 12. února 2004 na vzpomínal takto „Říha Vladimír, no to byl přesvědčený a přísný komunista, ten fandil strašně Sovětskému Svazu. To se musí pochopit.“ Jiný svědek, paní Ludmila Kučerová, sekretářka ÚNV o něm prohlásila „O něm se to říkalo. ... Dneska už je to jedno, ale říkalo se, že to byl vlajkař.“ Rozhovor s ním proběhl 23. února 2003.

³⁰⁹ *Stráž severu*, 8. července č. 35/1945, s. 2.

³¹⁰ *Stráž severu*, 3. listopadu č. 134/1945, s. 3.

³¹¹ *Stráž severu*, 20. listopadu č. 146/1945, titulní strana.

ÚNV v neděli 23. prosince v Československém domě v Žitavě nadílku českým dětem.³¹² se odehrálo v roce 1945.³¹³

Žitavští se též angažovali politicky, založili KSČ a Svaz přátel SSSR. Ovšem K v Žitavě byla dnem 29. prosince 1945 z rozkazu maršála Žukova tlumočeným generál Čechinem, rozpuštěna. Češi v Žitavě a okolí vstoupili do německé komunistické strany, obrátili se o schválení k československé vládě. Maršál Žukov také doporučil, aby vystěhovali do ČSR.³¹⁴

ÚNV měl jeden hlavní cíl. Požadoval připojení Žitavska k ČSR a vypracoval návrh Ústavodárné národní shromáždění v Praze. Návrh byl ÚNV schválen 18. listopadu 1945 a obsahoval 3 varianty úpravy hranic³¹⁵. Výbor poukazoval na skutečnost, že Žitavsko historicky patří k českým zemím a na ekonomický přínos oblasti pro ČSR. Autoři trvali na tom, aby se otázka Žitavska nespojovala s řešením lužické otázky.³¹⁶

3. ledna 1947 se československá vláda rozhodla stáhnout své požadavky na Kladsko, Hlubčicko, Ratibořicko i Žitavsko.³¹⁷ Gottwald trval na připojení Žitavska, protože nenacházelo pod správou Polska. Vláda se na zasedání 10. ledna 1947 obávala te požadavek zahrnout do memoranda o korekcích hranic. Za doplnění memoranda se stali Svoboda, Nosek, Kopecký a Ursíny. Vláda ho ale považovala ho za maximalistický a rozhodla jednohlasně o přijetí tzv. minimálního požadavku.³¹⁸ Clementis navrhoval před požadavek na Žitavsko až přímo v Londýně.³¹⁹

³¹² SÚA f. 100/24 (Klement Gottwald), sv. KSČ-ÚV 1945-1989.

³¹³ Tamtéž.

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ Ústřední národní výbor v Žitavě, *Návrh národního výboru v Žitavě k rektifikaci hranic na Žitavsku*, Žitavsko, 1946. Viz příloha.

³¹⁶ Tamtéž.

³¹⁷ SÚA, f. 100/24, aj.j. 1494. Vládní schůze z 3. ledna 1947.

³¹⁸ SÚA, f. 100/24, aj.j. 1494. Vládní schůze z 10. ledna 1947. Na mapě v příloze č. 3 označen jako 3.

³¹⁹ Tamtéž.

Ministerská komise k řešení hraničních otázek³²⁰ zdůrazňovala tento požadavek z hlediska vojenského a dopravního. Zdá se, že otázky historické a etnické nehrály v jejím případě žádnou nebo jen malou roli. S poukázáním na českou menšinu se setkáme až v dokumentech, které Československo předložilo ve výše zmíněném memorandu o korekcích hranic.³²¹

Československý ústav zahraniční navrhoval výměnu Němců ze Žitavska za československé občany, kteří žili v Německu a žádali o repatriaci. Nosek i Clementis podporovali požadavky ÚNV a snažili se přesvědčit vládu o nutnosti připojení Žitavska k ČSR.³²²

Československá delegace se v Londýně rozhodla, že memorandum za připojení Žitavska nepředloží. Domnívala se, že by ohrozila jiné československé požadavky.³²³

Požadavek na připojení Žitavska tedy nebyl nikdy předložen. S postupem času ztrácel na aktuálnosti a možnosti realizace. K definitivnímu vyřešení žitavské otázky došlo na „Poradě ministrů zahraničních věcí“. Ministři se setkali 23. až 24. června 1948 ve Varšavě, aby jednali o německé otázce. Tato jednání byla reakcí na londýnská jednání západních států.³²⁴

Německé politické strany nesouhlasili s jakoukoliv úpravou hranic. Semkli se v jeden blok a sestavily prohlášení „Zur Grenzfrage im Gebiet von Zittau“.³²⁵ V tomto 9 stránkovém prohlášení ostře odmítají připojení Žitavska k Československu. Křesťansko-demokratická unie Německa³²⁶ poslala 17. ledna 1947 starostovi Žitavy své vlastní memorandum a žádá ho, aby jej předal zemské vládě. V memorandu spočítala, že na Žitavsku žije „v nejlepším případě“ 412 Čechů, tedy 0,3% obyvatelstva.³²⁷

³²⁰ Podrobněji viz kapitola 3, s. 11.

³²¹ SÚA, fond Ministerstvo vnitra - hraniční spisy 1918-1953, karton 27, i.č. 153.

³²² SÚA, f. 100/24, aj.j. 1494. Požadavky se probírali na vládní schůzi 3. a 10. ledna 1947.

³²³ SÚA ÚPV- B, kart. 972 sign. 1281/18, i.č. 4511.

³²⁴ Na jednání se setkali ministři SSSR, Albánie, Bulharska, ČSSR, Jugoslávie, Polska a Rumunska. Viz *Československé dějiny v datech*, Praha 1986, s. 497.

³²⁵ Stadtarchiv Zittau, bez signatur a bez datace. Velice podobný je další dokument „Bemerkungen zur Abwehr eventueller Ansprüche der tschechoslowakischen Regierung auf Grenzberechtigungen im Zittauer Gebiet.“ Děkuji pracovníkům archivu za vydání a okopírování materiálů.

³²⁶ Christlich-demokratische Union Deutschlands, dále CDUD

³²⁷ Stadtarchiv Zittau, bez signatur.

Podle vzpomínek pamětníků zůstali Češi v Žitavě do začátku roku 1953. Část obyvatel pak zůstala v Německu, většina se ale odstěhovala do Hrádku nad Nisou. Z Žitavy byl vypraven vlak, který převezl nábytek do Čech, lidé šli pěšky.³²⁸ Tak skončila zajímavá kapitola jedné a prozatím poslední organizované české menšiny v Německu.

³²⁸ Rozhovory s Ludmilou Kučerovou a Dieterem Pachlem.

9. Závěr

Kde chybí vůle, těžko se dá pohnout z místa. Chyběla vůle vyslyšet lužické Srby, chyběla vůle k vyřešení požadavků Čechů na Žitavsku. Snahy ani jednoho tábora nechtěla uskutečnit ani československá vláda, natož pak Sovětský Svaz. Pro úplné pochopení a osvětlení tématu je třeba hluboko proniknout do všech jeho částí. Tzn. musí se pochopit francouzské ambice a její požadavky a snahy na zahojení se po válce, dále pak vztahy mezi ČSR, Polskem a SSSR a v neposlední řadě také samozřejmě vztahy lužických Srbů především k již zmiňovaným státům a Němcům. Československý optimismus z vyhrané války brzy opadl. Sovětský Svaz, o který se československá vláda opírala především, nehodlal prosadit požadavky ČSR na mezinárodním poli. SSSR měl být nejjistějším spojencem proti Německu, ze kterého mělo Československo i po válce obavy. Moskva se měla stát garantem bezpečnosti ve střední Evropě. Lze se domnívat, že i ČSR nevystupovala ostřeji se svými územními požadavky, aby proti sobě nepoštvala Stalina.

„Domowina“ v Lužici našla v sovětské okupační správě podporu pro svoji politiku, získala tak větší vliv, než Národní rada, která byla okupačními orgány v březnu 1948 zakázána. Zatímco v Lužici samotné došlo ke smíření a sjednocení obou proudů, odbočka Národního výboru v Praze pokračovala v politice orientující se na ČSR, což vedlo k mnoha problémům. Československo se začalo dostávat, zřejmě nevědomky, do střetu se zájmy SSSR.³²⁹ Vláda na tento rozpor byla upozorněna zprávou politického referenta Československé vojenské mise v Berlíně, štábního kapitána Dr. Bruegela z 26. března 1946. Ten mj. předkládá i zprávu velvyslaneckého rady Ivanova, který byl politickým poradcem maršála Žukova: „*Neoficiálně a důvěrně mezi námi mohl bych Vám jako zástupci našeho nejtěsnějšího spojence sdělit, že nemůžete ani oficiálně, ani neoficiálně podporovat dobře věc*

³²⁹ Na tuto možnost poukazuje i Kaplan, viz Karel KAPLAN, *Pravda o Československu*, s. 81.

*Lužičanů. Jsou až dosud německými státními občany a podléhají sovětské správě. Politika podpory Lužice je nebezpečná pro Vás. Může se jevit také tak, že Vy hodní Čechoslováci podporujete Lužičany proti zlým Rusům.*³³⁰ Jakmile Československo zjistilo, že se orientuje proti zájmům Moskvy, přestalo veškeré separatistické aktivity lužických Srbů u nás i v Lužici podporovat. Sovětský svaz neměl zájem na dělení své okupační zóny a oslabení své pozice ve střední Evropě.

*Z Moskvy bylo také poukazováno na to, že „změna státoprávního postavení Lužice by jistě vzbudila nové francouzské ambice a tak by teda tak nepatrně vyhlížející záležitost Lužice mohla přispívat k dalšímu zkomplikování situace.*³³¹

Situaci v neprospěch Srbů začali komplikovat ale také Němci, kteří byli odsouváni, popř. utekli z Československa a z oblastí kontrolovaných Poláky. Mnoho Němců se usazovalo v Lužici, a to i v ryze slovanských oblastech. To značně komplikovalo práci lužických Srbů. Došlo tak k nechtěné germanizaci.

Lužičtí Srbové zůstali v Německu a o ochranu jejich práv jako menšiny se staral zákon, přijatý 23. března 1948 saským parlamentem. Dne 20. ledna 1949 byla povolena „Domowině“ i činnost v Braniborsku, přičemž Braniborsko vycházelo ze zákona platného pro Sasko.

Práce by se dala rozšířit o další bádání a to zejména v SKa Budyšin. Další materiály, které nebyly v práci využity, může poskytnout archiv SpL a Českého zahraničního ústavu. Pro další prohloubení by se dalo pracovat se situačními hlášení, která jsou v Archivu ministerstva vnitra. Přínosná by mohla být i návštěva archivu Českého rozhlasu. Nejvíce nových informací je určitě schováno v ruských archivech, které jsou v současné době jen těžko dostupné. Ty by jasně odpověděli na všechny dosud nikým nezodpovězené otázky. Sovětský

³³⁰ SÚA, ÚPV-T, kart. 307, i.č. 1633.

³³¹ Tamtéž.

Svaz ovlivnil bezesporu veškeré dění po roce 1945 v daném regionu víc, než kterýkoliv jiný zúčastněný stát.

Poděkování

Na tomto místě chci poděkovat lidem, kteří se podíleli na vzniku předložené práce. Bez jejich pomoci by bylo dokončení předložené práce mnohem těžší a její konečná podoba by byla o poznání chudší. Jména uvádím v abecedním pořadí podle příjmení bez akademických titulů.

Adrian von Arburg (CH), Richard Bígl (CZE), Christoph Boyer (BRD), Arndt Bretschneider (BRD), Marek J. Batek (POL), Jiří Bok (CZE), Radek Čermák (CZE), Hana Dlasková (CZE), Soňa Hošková (CZE), Hana Chocholoušková (CZE), Karl Knobloch (BRD), Peter Knobloch (BRD), Kateřina Kočová (CZE), Ludmila Kučerová (CZE), Petr Lozoviuk (BRD), Timo Meskank (BRD), Dieter Pachl (BRD), Piotr Palys (POL), Dietrich Scholze-Šolta (BRD), Jiří Týř (CZE), František Vydra (CZE), Věra Zahradníková (CZE) a dva pracovníci Městského archivu v Žitavě (BRD), kteří si přejí zůstat v anonymitě.

Seznam zkratek

AMZV	Archiv ministerstva zahraničních věcí
CDUD	Christlich-demokratische Union Deutschlands
ČSSD	Československá sociální demokracie
ČSR	Československá republika
KSČ	Komunistická strana Československa
Lp	Letopis
LsNR	Lužicko-srbská národní rada
LsNV	Lužicko-srbský národní výbor
LsZNV	Lužicko-srbský zemský národní výbor
NDR	Německá demokratická republika
NV	Národní výbor
ONV	Okresní národní výbor
R	Rozhled
SäHStA	Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden
SKA	Sorbisches Kulturarchiv
SIPř	Slovanský přehled
SOkA	Státní okresní archiv
SpL	Společnost přátel Lužice
SÚA	Státní ústřední archiv
ÚMŠ	Ústřední matice školská
ÚNV	Ústřední národní výbor
ÚVA	Ústřední vojenský archiv

Seznam použitých a citovaných pramenů a literatury

I. Archiválie

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Praha

- fond Německo 1945-1950

- fond Generální sekretariát – kabinet 1945-1954

Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden

- fond Landesregierung Sachsen, Ministerium des Innern I.

Sorbisches Kulturarchiv

- Domowina 1945-1945-D II, Domowina und Nationalausschuß/Nationalrat 1945/46 – 1.1.B.

Stadtarchiv Zittau

Státní ústřední archiv, Praha

- fond 100/24 (Klement Gottwald), sv. KSČ-ÚV 1945-1989.

- fond 100/24, Jednání vlády a.j. 1494.

- fond Ministerstva vnitra - VII-N karton 1, i.č. 23.

- fond Ministerstva vnitra - Hraniční spisy 1918-1953, karton 27, i.č. 153.

- fond Úřad předsednictva vlády – běžná spisovna, karton 972 sign. 1281/4.

- fond Úřad předsednictva vlády – tajné, karton 307, i.č. 1633.

SOkA Česká Lípa

SOkA Děčín

- fond ONV Rumburk, Varnsdorf, Šluknov

- fond Lužicko-srbské gymnázium Varnsdorf 1945 až 1949

SOkA Liberec

Vojenský historický archiv Praha, fond MNO, krabice 36.

II. Rozhovory

Arnd Brettschneider, uskutečněný 6., 13. a 27. února 2004.

Karl Knobloch (syn Vl. Knoblocha) a Karl Knobloch (synovec Vl. Knoblocha), uskutečněný 26. a 27. listopadu 2002.

Ludmila Kučerová, uskutečněný 23. února 2004.

Dieter Pachl (syn Oty Pachla), uskutečněný 2. února 2004.

Pracovník žitavského Městského archivu, 26. listopad 2002.

Televizní rozhovor s Jurijem Kochem, ČT2, 2. květen 2003.

III. Dobová periodika

Bezděz 1948.

Lidové noviny 1945, 1946.

Právo 1945.

Právo lidu 1945, 1946.

Rudé právo 1945, 1946.

Stráž severu 1945, 1946.

Svobodné slovo 1945, 1946.

Zeměpisný magazín 9-10, 11-12 1945.

Bibliografie

BAHLCKE, Joachim: *Geschichte der Oberlausitz. Herrschaft, Gesellschaft und Kultur vom Mittelalter bis zum Ende des 20. Jahrhunderts*. Leipzig 2001.

BÍGL, Richard: *Svaz Lužických Srbů v ČSR - místní skupina Sokolov 1947 - 1950*, in: SIPř 82, 1996, č. 3-4, s. 287-294.

BOHÁČ, Zdeněk: *České země a Lužice*. Tišnov/Budyšin 1993.

BRANDES, Detlev: Cesta k vyhnání. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska. Praha 2002.

BRESAN, Anett: *Pawol Nedo 1908-1984*, Bautzen/Budyšin 2000.

Česko-lužický věstník 2003, 2004

CYŽ, Beno: *Die DDR und die Sorben*, Bautzen 1969.

CYŽ, Jan: *Wojowanje wo wuswobodženje Łužicy za čas wulkej bitwy wo Berlin 1945*, Budyšin 1975.

ČERNÝ, Adolf: *Lužická otázka*. 1. vyd. Praha 1945 a 2. doplněné vyd. Praha 1946.

Československé dějiny v datech. Praha 1986.

Dějiny diplomacie, Praha 1979.

Dnešní Lužice: sbírka informačních statí o Lužických Srbech. Praha 1947.

FRINTA, Antonín - ROKYTA, Hugo: *Žitavsko v českých dějinách*, Praha 1947.

GALANDAUER, Jan: *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, předpoklady*. Praha 1988.

HADERKA, Jiří: *Za svobodu Lužického Srbstva!*, Olomouc 1945.

HADLER, Frank: *Die sorbische Frage auf der Pariser Friedenskonferenz von 1919*. In: Lp. 41/1994 s. 90-98.

HLUŠIČKOVÁ, Růžena: *Kladsko a Československo v letech 1945-1947. Studie a dokumenty*, Trutnov 1999.

HODNÝ, Martin: *Českoslovenští politici 1918/1991*, Praha 1991.

HRDLIČKA, Jan: *Čtení o Žitavsku*, Liberec 1947.

<http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/003schuz/s003006.htm> ke dni 8. ledna 2004.

<http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/039schuz/s039008.htm> ke dni 8. ledna 2004.

<http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/046schuz/s044007.htm> ke dni 8. ledna 2004.

JANKO, Dušan: *Rusko a Lužice*. Praha 1933.

Jednotou Slovanstva k miru. Praha 1947.

KADLEC, Čeněk M.: *Hry o hranice*. Chrást u Poříčan 2001.

KAPITÁN, Jiří: *Srbská Lužice. Severozápadní hlídka slovanská*. Praha/Varnsdorf 1945.

KAPLAN, Karel: *Československo v poválečné Evropě*. Praha 2004.

KAPLAN, Karel: *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha 1990.

(Ed. KAPLAN, Karel-ŠPIRITOVÁ, Alexandra) *ČSR A SSSR 1945-1948. Dokumenty mezivládních jednání*. Brno 1997.

KARPAŠ, Roman a kol.: *Kniha o Liberci*. Liberec 1996.

KELLER, Ines: *Situace utečenců a vyhnanců ve dvoujazyčné Lužici*. In: *Útěk, likvidace a vyhnání obyvatelstva Euroregionu Nisa-Neisse-Nysa. Odkud přišli? Kde zůstali?*, Liberec 2004.

KOPECKÝ, Milan: *I. československá samostatná tanková brigáda v SSSR. Tankisté československé zahraniční - armády na Východní frontě v letech 1943-1945*. Praha 2001.

KOŘALKA, Jiří: *Češi v Německu (Czechs in Germany)*. In: *Češi v cizině 9. S. 121-132*. Praha 1996.

KUČERA, Jaroslav: Der Hai wird nie wieder so stark sein. Tschechoslowakische Deutschlandpolitik 1945-1948, Dresden 2002 (Berichte und Studien, 34).

MAJEWSKI, Piotr M.: *Edvard Beneš i kwestia niemiecka w Czechach*, Warszawa 2001.

MELICHAR, Jaroslav: *Kronika lužickosrbského gymnasia v ČSR*, 1990 nepublikováno, SOKA Liberec.

MESKANK, Timo: *Kultur besteht - Reich vergeht: Tschechen und Sorben (Wenden) 1914 - 1945*, Berlin 2000.

MEŠKANK, Timo: *Irredenta abo podpěra? Česka pomoc Serbam 1918-1945*. In: *Rozhled* 49, 1999, č. 7/8, s. 262-266.

MICHALJOV, Boris: *Budoucnost Lužických Srbů*, Praha 1949.

NEUSTUPNÝ, Jiří: *Pravěké dějiny Lužice*. Praha 1946.

NITSCHKE, Eduard: *Im Tal zwischen Dieb'sstrasse und Spree*. 2. vyd. Niedercunnersdorf 2001.

NOVOTNÁK, Miliduch: *Lužičtí Srbové*. Kosek 1945.

PAŁYS, Piotr: *Der Versuch zur Schaffung eines sorbischen Gymnasium auf polnischem Gebiet (1946-1948)*. In: *Lětopis* 49/2002, s. 38-44.

PAŁYS, Piotr: *Die Bemühungen um Entlassung sorbischen Kriegsgefangener 1945-1948*, in *Lětopis* 50/2003, s. 22-29.

PAŁYS, Piotr: *Polskie czynniki oficjalne wobec Łużyc w latach 1945-1948*, in: *Studia historyczne* 2003 s. 73-91.

PALYS, Piotr: *Próby utworzenia w Zgorzelcu w latach 1946-1948 gimnazjum lużyckiego*, in: Rocznik Lubuski TOM XXVIII, CZ. I, 2002, s. 89-97.

PÁTA, Josef: *Lužice. Odkaz národu*. Litomyšl 1946.

PRÁŠEK, J.V.: *Evropa. Ilustrovaná zeměpisná, dějepisná a národopisná kniha domácí*. Praha, bez uvedení roku vydání.

PRJAMČUK, Sergej D.: *Lužičane/Vendy - Aborigeny polabskoj Germaniji*, dostupné z webu: <http://www.duma.gov.ru/kmpage/50200017/luzicane.htm>, 24. září 2003

PROKŠ, Petr: *Československo a Západ 1945-1948*. Praha 2001.

SCHURMANN, Peter: *Die sorbische Bewegung 1945-1948 zwischen Selbstbehauptung und Anerkennung*. Bautzen/Budyšin 1998.

ŠATAVA, Leoš: *Lužičtí Srbové v severních Čechách od roku 1945 do současnosti*, in: Český lid 73, s. 18-23. Praha 1986.

ŠATAVA, Leoš: *Ethnizität - ein Danaergeschenk in neuem Gewand?*, in: Lětopis 44, 1997, č. 2, s. 3-7. Budyšin 1997.

ŠATAVA, Leoš: *Prezentnosc a prezentacija*, in: Rozhlád 48, 1998, č. 11, s. 401. Budyšin 1998.

TOMEŠ, Josef: *Průkopníci a pokračovatelé. Osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878 – 2003. Biografický slovník*. Praha 2004.

TŘÍMANSKÝ, Václav: *Byl jsem v Lužici*. Plzeň 1947.

URBAN, Zdeněk: *Česká pomoc lužickosrbskému školství (1945-1950)*, in: Město a jeho kultura Praha s. 20-28, Institut základů vzdělanosti UK 1994 [vyd. 1996].

URBAN, Zdeněk: *Studij mlodych Serbie w sewernej Českej (1945-1950)*, in: Rozhled 45/1995, s. 397-401. Budyšin 1995.

URBAN, Zdeněk: *Český podíl na vzniku a činnosti Matice lužickosrbské*, in: Lětopis 44, 1997, č. 2, s: 22-30. Budyšin 1997.

VACULÍK, Jaroslav: *Reemigrace německých Čechů v letech 1945-1947*, in: Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et historica I. 1993. Slavogermanica II. Čechy a Sasko v proměnách dějin. Sachsen und Böhmen im Wandel der Geschichte, s. 281-285. Ústí nad Labem 1993.

Za svobodu Lužických Srbů, I: Sbírka dokumentů z května - června 1945. Praha 1945.

Přílohy:

- 1. Politická mapa Lužice z roku 1945 přiložená v memorandu lužických Srbů pro OSN ze 7. ledna 1946**
- 2. Politická mapa Lužice z memoranda LsNR z 10. března 1947**
- 3. Mapa Žitavska připojená k návrhu ÚNV na úpravu hranic**
- 4. Fotografie**
- 5. Seznam členů ÚNV**

ED TERRITORY

ТРЕБУЕМАЯ ТЕРРИТОРИЯ

TERRETOIRE DEMANDEE

territory of Lusatia in Germany
 Лужицкая территория в Германии
 Territoire de Lusace en Allemagne

territory of Lusatia in Poland
 Лужицкая территория в Польше
 Territoire de Lusace en Pologne

Historical frontier
 Историческая граница
 Frontière historique

Required frontier
 Требуемая граница
 frontière demandée

Příloha č. 3 Mapa Žitavska připojená k návrhu ÚNV na úpravu hranic
SOkA Liberec, signatura B10597, nejedná se o samostatný fond

Legenda:

Mer: 1:112500

stl. hranice:

vlakové spoje
a nádrží:

silnice:

vodní toky:

Budova ÚNV, 2. polovina 40. let 20. století

Tatáž budova, únor 2004

Vladivoj Knobloch

Příloha č. 5 Seznam členů ÚNV

Materiál Ludmily Kučerové – přepis dle originálu

Vladivoj Knobloch – předseda

Sven Konvalina – zástupce

Janoušek Oldřich

Havlík

Stehlík Antonín

Jan Hrdlička – kultura

Josef Chlupsa – vedoucí rozdělovny potravin

Pachl Ota

Šíma

Knobloch Ota

Knobloch Jan

Knobloch Rudolf

Kučera Josef